

SAMHÄLLET'S PANAKEIA?

En diskursiv policyanalys av Digitaliseringsstrategin ur ett
arbetsmarknadsperspektiv

ABSTRACT

The study set out to analyse the discourse surrounding ‘the digitalisation’ in relation to the labour market in the Swedish Government Offices’ Digitalisation strategy and the government report that builds it, utilising Bacchi’s (2009) WPR-approach. The discourse appears to further the premise that ‘the digitalisation’ will have austere effects on nearly all parts of society. ‘The digitalisation’ is discursively treated as exogenous to the state, close to synonymously to ‘development,’ which implies a techno-deterministic understanding. This ‘problem’ is then ‘managed’ by enforcing flexibility throughout society. The analysis also compares the discourse against possible ways ‘digitalisation’ can be conceptualised theoretically, utilising a typology on how complexity in a phenomenon is either reduced to its material aspects, projected to the social/political, or conceptualised as a dualism or dialectic between the material and ideational. How ‘the digitalisation’ is conceptualised within the discourse, and thus met, seems to be somewhat paradoxical. Since what ‘the digitalisation’ ‘demands’ in terms of flexibility and legal reviews appears to be necessary only in order for the austere effects ‘of’ the digitalisation to leave society structured the same way it is now, i.e. large changes to remain roughly the same.

Keywords: digitalisation, labour market, policy analysis, WPR, conceptualisation.

Nyckelord: digitalisering, problemrepresentation, arbetsmarknad, policyanalys, diskursanalys.

Antal ord: 19827

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING	1
1.1 Problemformulering	2
1.2 Syfte och frågeställning	2
1.3 Disposition	3
2 BAKGRUND OCH TIDIGARE FORSKNING.....	4
2.1 Vad åsyftas med <i>digitaliseringen</i> ?	4
2.2 Digitalisering och arbetsmarknad	7
2.3 Tidigare diskursiva studier om politiska förhållningssätt gentemot teknologisk utveckling	10
3 TEORI OCH METOD	12
3.1 Teoretiska utgångspunkter.....	12
3.2 Statens förhållningssätt gentemot teknologisk utveckling	14
3.3 Förenklade förhållningssätt: hur skulle staten kunna förhålla sig gentemot digitaliseringen?.....	17
3.4 Statens problemrepresentation av digitaliseringen.....	19
3.5 Analysverktyg och tillvägagångssätt.....	21
3.5.1 Hur ”problemet” representeras, dess underliggande antaganden samt den politiska kontexten.....	21
3.5.2 Problemrepresentationernas effekter	23
3.6 Diskussion om studiens metod och kvalitet.....	24
3.6.1 Metodreflektion	25
3.6.2 Studiens kvalitet	26
4 MATERIAL.....	27
5 ANALYS.....	29
5.1 Hur representeras problemet med digitaliseringen i relation till arbetsmarknaden?.....	29

5.1.1 Digitaliseringsstrategin	29
5.1.2 Digitaliseringens transformerande kraft – vägval för framtiden.....	34
5.1.3 Sammanfattning av problemrepresentationerna.....	36
5.2 Antaganden som underbygger problemrepresentationerna och den politiska kontexten	38
5.2.1 Digitaliseringen slår ut gamla arbeten men skapar arbeten som kräver högre utbildning	38
5.2.2 (Rationella) medborgare har en skyldighet att anpassa sig.....	41
5.2.3 Ett förvärvsarbetande samhälle är ett välmående samhälle	42
5.2.4 Den nuvarande samhällsordningen måste fortsätta	42
5.2.5 Linjär tillväxt måste eftersträvas men ”grön” tillväxt är möjlig	44
5.2.6 Digitaliseringen driver samhällsutvecklingen och ”ställer krav”.....	45
5.3 Det som lämnas oproblematiserat	50
5.3.1 Måste alla arbeta?	50
5.3.2 Måste alla vara digitalt kompetenta?.....	52
5.4 Vilka effekter får dessa problemrepresentationer?.....	53
5.4.1 En global strävan förpassar ansvaret till nationen.....	53
5.4.2 En nationell strävan förpassar ansvaret till individen.....	53
5.4.3 En individs strävan bär inte frukt?.....	54
6 AVSLUTANDE DISKUSSION.....	55
REFERENSER.....	58

1 INLEDNING

Under senare år har en rad studier både kartlagt (Fölster, 2015; Goos et.al., 2016; Wikman, 2000) och prognostiserat (Frey & Osborne, 2013, 2017; Kim et. al., 2017; WEF, 2018; MGI, 2011) stora strukturella förändringar på arbetsmarknaden, vilka kopplats samman med en process/ett fenomen som sammantaget kommit att kallas digitalisering/-en. Sammanvägt indikerar ovan och likartade studier stora möjligheter att rationalisera och automatisera arbeten, arbetsuppgifter och produktionsprocesser, vilket kan komma att medföra att färre arbetare efterfrågas i ekonomin. Exempelvis uppskattar Fölster (2014) att uppemot 53 procent av svenska arbeten *kan* komma att automatiseras inom 20 år. Mårten Blix (2017) varnar samtidigt för hur bortfallna skatteintäkter till följd av automatisering, förenat med ökade migrationskostnader från de senaste årens flyktingmottagande, kan komma att medföra ohållbara påfrestningar på Sveriges välfärdssystem. Med anledning av ovan presenterade studier, vilka verkar indikera potentiellt strukturomvälvande samhällsliga förändringar, ställs frågan hur detta bemöts från politiskt håll.

Den gängse politiska reaktionen har varit relativt sval. Både från höger och vänster verkar den politiska hållningen länge varit att ”nya jobb kommer att skapas” (Kinberg Batra & Warborn, 2017; Socialdemokraterna, 2017; 2018). Antingen genom aktiva arbetsmarknadsinsatser eller genom att sänka skatter. En artikel av den f.d. riksdagsledamoten Anette Åkesson (M) visade dock på en kontrasterande förståelse (*Sydsvenskan*, 16 feb 2018). I artikeln argumenterar Åkesson i linje med ovan refererade Blix (2017), särskilt mot bakgrund av att Sveriges skatteintäkter till 60 procent finansieras genom skatter relaterade till arbete (*Sydsvenska*, 16 feb 2018; Carlgren, 2018a). I samband med artikeln kontaktades Åkesson och vi bestämde träff. Hon berättade bland annat att när hon fått upp ögonen för ”problemet” var hon övertygad om att det måste finnas en levande diskussion om detta inom riksdagen, men att det visat sig att så inte var fallet.¹ Enligt Åkessons förståelse ansågs digitalisering/-en inte som något problem inom riksdagen, alternativt att det saknades förståelse för samhällsliga ”konsekvenser” relaterade till denna. Huruvida det är önskvärt att *skapa arbeten* som marknaden inte efterfrågar verkar dock inte ifrågasättas, varken inom riksdagens arbete eller inom partierna.

Patrik Hall och Karl Löfgren (2006) har tidigare analyserat den svenska IT-politiska diskursen, vilken i sammanhanget ses som en föregångare till den framväxande diskursen

¹ Privat konversation, 27 feb, 2018.

kring digitalisering/-en. De argumenterar där för vad de menar är en sammanhängande tråd inom svensk IT-politisk diskurs, där utvecklingen mot ett informations- eller kunskaps-samhälle ses som oundviklig men samtidigt krävande politiska åtgärder. Utvecklingen beskrivs med andra ord som autonom och opåverkbar, samtidigt som detta motsägelsefullt kräver åtgärder (ibid). Hur ser diskursen ut idag? Gäller förståelsen av en autonom utveckling mot ett ”informations- samhälle” fortfarande? För att undersöka detta söker den här studien analysera diskursen i den svenska Digitaliseringsstrategin (Regeringskansliet, 2017a).

1.1 Problemformulering

Forskningsproblemet som den här studien söker adressera är tvådelat. Dels ses det politiska bemötandet av digitalisering/-en i relation till arbetsmarknaden som förbryllande. Detta då digitaliseringen, sett som en möjliggörare av automatisering, både verkar uppfattas som ett ”problem” som inte går att göra någonting åt, men som i den mån det kan bemötas besvaras genom att ”skapa fler jobb” eller genom en passiv hållning om att ”fler jobb kommer att *skapas*”. Den andra delen av forskningsproblemet är teori- och metodrelaterad. Förståelser kring digitalisering/-en verkar gå isär. Är det en process, ett fenomen, eller en generell benämning på utveckling? Går det att tala i termer av effekter härledda till digitaliseringen? Med anledning av detta söker den här studien även bidra till problemet kring hur digitalisering/-en kan konceptualiseras samt hur digitalisering i relation till arbetsmarknaden metodologiskt kan analyseras.

1.2 Syfte och frågeställning

Även syftet är tvådelat. Dels söker studien identifiera och synliggöra de antaganden som föreligger Digitaliseringsstrategin och därav även utröna hur digitaliseringen konceptualiseras av ”den svenska staten” (för en problematisering av denna generalisering, se avsnitt 4) i de dokument som analyseras. Detta avgränsat främst till arbetsmarknaden. En sådan analys kan möjliggöra eller förenkla kritiska ställningstaganden gentemot vad policyn föreskriver. Genom att bredda diskursen problematiseras ”lösningar” till de ”problem” som eventuellt ses som givet eftersträvansvärda inom policyn. Studien syftar även till att, utifrån befintlig forskning, undersöka och utveckla en teoretisk och metodologisk ansats att problematisera policy gällande teknologisk utveckling i relation till samhällsliga konsekvenser. Således söks inomvetenskaplig relevans genom denna strävan, samtidigt som den utomvetenskapliga

relevansen söks genom att förenkla kritiska ställningstaganden mot den policy som i nuläget verkar söka centrera diskursen kring digitalisering i relation till arbetsmarknaden. Digitalisering skrivs här stundom ut i obestämd form i syfte att ifrågasätta fenomenet som enhetlig process ledande mot en enhetlig slutdestination. I de flesta fall talas det istället om digitaliseringen, det vill säga i bestämd form, vilket studien söker problematisera. Med anledning av ovan leds studien av följande forskningsfrågor:

- i. Hur formuleras ”problemet” med digitaliseringen i relation till arbetsmarknaden i Digitaliseringsstrategin?
- ii. Utifrån befintlig forskning, hur kan underliggande antaganden inom svensk digitaliseringspolitik synliggöras?

1.3 Disposition

Det inledande avsnittet presenterar läsaren för de problem som ska undersökas, studiens syfte, samt forskningsfrågor. Det andra avsnittet söker fördjupa bakgrunden till forskningsproblemet genom en litteraturstudie med fokus på digitalisering och arbetsmarknad. Avsnittet avrundas med att redogöra för tidigare diskursiva studier om politiska förhållningssätt gentemot teknologisk utveckling. Det tredje avsnittet redogör studiens teori och metod. De teoretiska utgångspunkterna presenteras först, följt av en typologi som redogör för tänkbara sätt att konceptualisera digitalisering (eller andra fenomen). Denna nyttjas sedan för att skissera tre förenklade förhållningssätt, vilka den diskursiva policyanalysen senare återknyter till i den avslutande diskussionen. Det tredje avsnittet redogör också för den metodologiska ansatsen, vilken samtidigt fungerar som teoretiskt ramverk, Carol Bacchis (2009) *What's the problem represented to be?* (WPR). Avsnittet avslutas med en diskussion om den föreliggande studiens metod och kvalitet. Det fjärde avsnittet presenterar sedan det empiriska materialet samt en reflektion över urvalsprocessen för detta. Det femte avsnittet utgörs av en analys som delats in i underrubriker som baseras på analysfrågor kopplade till den metod som redogörs i avsnitt tre. Analysen syftar bland annat till att explicitgöra implicita antaganden i den policy som analyseras. Avslutningsvis redogör det sjätte avsnittet studiens slutsatser och relaterar dessa till en vidare diskussion. Här framhålls även studiens akademiska och samhällseliga kontribution samtidigt som en potentiell riktning för vidare studier föreslås.

2 BAKGRUND OCH TIDIGARE FORSKNING

Det här avsnittet söker närmare redogöra för och utvidga varför digitalisering/-en stundom ses som en samhällelig utmaning, stundom som en möjlighet och andra gånger ignoreras eller inte erkänns som åtskilt fenomen. Vad är digitalisering/-en och vilka teorier finns kring dess effekter på arbetsmarknaden? Denna redogörelse syftar till att initiera läsaren till möjliga anledningar till varför en rad statliga utredningar tillsatts för att undersöka hur digitalisering/-en hör samman med andra samhälleliga trender, häri främst relaterat till arbetsmarknaden. Syftet är därför också att bredda kontexten där denna bakgrundsinformation hjälper studien att senare navigera i analysen. Avsnittet avslutas med att redogöra för tidigare diskursiva studier som behandlat förhållningssätt gentemot teknologisk utveckling och liknande samhälleliga processer/fenomen.

2.1 Vad åsyftas med *digitaliseringen*?

Att definiera eller att återge tidigare definitioner av *digitalisering/-en* utgör en nödvändig del av den här studien. Detta för att begripliggöra och kontextualisera den policy som sedermera analyseras. Källor skulle kunna inhämtas från olika håll, men två ingångar ligger nära till hands. Den första är den definition som Regeringskansliet eller, mer generellt, den svenska staten antingen tillgår eller själva stiftat. Detta då en sådan rimligtvis även skulle vara den definition Digitaliseringsstrategin och kringliggande policy lutar sig emot. Digitaliseringsstrategin erbjuder dock ingen entydig definition. Däremot hänvisar den statliga utredning som underbygger strategin, (SOU 2015:91, 56–57), till en tidigare statlig utredning som definierar digitalisering som: ”Digitalisering innebär att digital kommunikation och interaktion mellan människor, verksamheter och saker blir självklara. Möjligheten att samla in, tolka, tillämpa och utveckla allt större kvantiteter av data digitalt medför att det uppstår utvecklingsmöjligheter inom de flesta områden” (SOU 2015:28, 99). Förordet till Digitaliseringsstrategin erbjuder istället en tolkning av digitaliseringens samhällspåverkan:

I början av förra århundradet var det industrialiseringen som stod för den stora förändringen. Dagens samhällsutveckling drivs och formas till stor del av digitaliseringen. Den gör att vi kan göra helt nya saker och att saker vi tidigare gjort kan göras på helt nya sätt. *Förändringen påverkar hela samhället i grunden*

och berör allt från demokrati, sociala samspel, sysselsättning, lokal och regional utveckling, hållbar utveckling och hela länders och världsdelars konkurrenskraft (Digitaliseringsstrategi, 2017, egen kursivering).

Formuleringen om att *samhället förändras i grunden* återfinns även i den statliga utredning, SOU 2015:91, som underbygger strategin (Skr. 2017/18:47, 8). Dessa formuleringar kan här med fördel jämföras med ett citat från World Economic Forum (WEF):

Remarkable advances in technologies such as artificial intelligence, data analytics, autonomous vehicles and cloud computing are transforming our world. Digital transformation is redefining industries, making new business models possible and providing businesses with unparalleled opportunities for value capture. Its impact, however, will not be limited to business; it is already dramatically changing how we live, work and relate to one another. Digitalization has the potential to deliver immense benefits for consumers, society and the environment, and to unleash unintended consequences that may have a profound effect on society (World Economic Forum, 2017, 3).

Ovan citat indikerar svårigheten att redogöra någon entydig definition eller operationalisering av *digitalisering/-en*. Därför kvarstår frågan: vad är det? Tvetydigheten motiverar dock samtidigt den här studien och dess forskningsfrågor, med andra ord krävs vidare forskning kring detta.

Den andra källan i åtanke för att definiera *digitaliseringen* var nationalencyklopedin. Där ges följande definition: "...ursprungligen omvandling av information från analog till digital representation, numera även *allmänt om övergången till ett digitalt informationssamhälle*" (2018, egen kursivering). Denna definition är kanske mer användbar för att kontrastera vilken förståelse av digitalisering som *inte* verkar föreligga, nämligen den tidigare delen av nationalencyklopedins definition om omvandling av information. Den senare delen av definitionen verkar ligga närmare den beskrivning av digitalisering/-en som förordet till Digitaliseringsstrategin erbjuder.

Formuleringar om digitalisering som en *samhällelig transformation* återfinns på andra ställen. Exempelvis var "Mastering the Fourth Industrial Revolution" temat för årsmötet 2016 för WEF. Klaus Schwab, organisationens grundare och ordförande samt författare till boken *The Fourth Industrial Revolution*, skriver på dess hemsida:

We stand on the brink of a technological revolution that will fundamentally alter the way we live, work, and relate to one another. In its scale, scope, and complexity, the transformation will be unlike anything humankind has experienced before. We do not yet know just how it will unfold, but one thing is clear: the

response to it must be integrated and comprehensive, involving all stakeholders of the global polity, from the public and private sectors to academia and civil society (Schwab, 2016).

Formuleringar om en revolution eller en samhällstransformation har tidigare behandlats akademiskt, exempelvis i *Nätverkssamhällets framväxt* (Castells, 2000). Där poängteras att perioder av en historiskt sett uppsnabbad och ”exempellös teknisk förändring” (Mokyr, 1990, 82 citerad i Castells, 2000, 56) innebar att ett antal makrouppfinningar gav upphov till och möjliggjorde mikrouppfinningar inom jordbruk, industri och kommunikationer, vilket ledde till att ”ett grundläggande historiskt kontinuitetsbrott, i oåterkallelig form, uppträdde i människosläktets materiella bas...” (ibid).

”Den fjärde industriella revolutionen”, som digitaliseringen ibland omnämns (exempelvis Sweco, 2018; Frydinger, 2017; Dir. 2018:85) föregås rimligtvis av tidigare industriella revolutioner. Kortfattat skedde den första vid ångmaskinens införande (slutet av 1700- till 1800-tal) (Donkin, 2010, 60); den andra räknas till införandet av elektriciteten i industrin och löpandebandtekniken (1870–1914); den tredje, digitala, revolutionen (1980-pågående), åsyftar övergången från analog och mekanisk teknologi till digital (Frydinger, 2017, 5). Den fjärde industriella revolutionen (även *Industry 4.0*),² argumenterar somliga (exempelvis Ford, 2009; Brynjolfsson & McAfee, 2014), kan komma att ”transformera” samhället i lika hög eller högre utsträckning än de tidigare. Teknologier³ som associeras med denna är exempelvis robotteknik, bioteknologi, kvantdatateknik, *Internet of Things*, 3D-skrivare och självkörande fordon (Brynjolfsson & McAfee, 2014).

En finsk studie (Parvianinen et. al., 2017) som fokuserar ”praktiska effekter” av digitalisering på organisationsnivå relaterar också till den föreliggande redogörelsen. Där erbjuder författarna olika definitioner av digitalisering, uppdelade efter analysnivå, “...digital transformation is defined as changes in ways of working, roles, and business offering caused by adoption of digital technologies in an organization, or in the operation environment of the organization. This refers to changes at several levels...” (ibid, 2017, 64). Dessa beskrivs som: 1) Processnivå: att anpassa nya digitala verktyg och att effektivisera processer genom att reducera manuella moment; 2) Organisationsnivå: att erbjuda nya tjänster eller existerande tjänster på nya sätt samt att avveckla förlegade tillvägagångssätt; 3) Företagsnivå (*Business domain level*): att byta roller och värderingar inom det ekosystem företaget befinner sig inom,

² ”Termen *Industry 4.0* användes först vid Hannover Messe, industrimässa i Hannover år 2011, med tema *Industry 4.0*” (SOU 2015:91, 68, fotnot 16).

³ Teknologier som sådana är inte av vikt för den föreliggande studien. Vid intresse hänvisas (Nationalencyklopedin, 2018, “resp. *teknologi*”.

samt; 4) Samhällsnivå: förändrade samhälleliga strukturer, exempelvis form av arbeten eller medel att påverka beslutsfattande (Parvianinen et. al., 2017). Parvianinens studie beaktar dock endast de tre första analysnivåerna, medan den här studien istället fokuserar den fjärde, samhällsnivån. Trots detta kan samtliga vara användbara för att kontextualisera en del i det problem som den policy som senare analyseras står inför, vad är digitalisering/-en och har går det att tala i termer av samhälleliga effekter relaterade till den. Definitionerna kan också vara användbara då policyn som analyseras inte erbjuder några entydiga definitioner, mer än, som citaten ovan antytt, ”teknologins påverkan på allt”.

För den här studien räcker dock inte de tvetydiga definitioner som presenterats. En snävare redogörelse av teorier kring digitaliseringen i relation till arbetsmarknaden krävs. Syftet med detta är att avgränsa studiens fokus, att ge en bild av hur omdiskuterat fenomenet är, samt att lyfta hypoteser om hur automatisering lett till att ekonomiska medel koncentreras till producenter istället för till arbetare, det vill säga en förändring i löne- och vinstandel (se Carlgren, 2018b för en diskussion om begreppet). I Sverige har nämligen vinstandelen ökat sedan 80-talet (SCB, 2017). Här lyfts också teorier som motsätter sig varandra, vissa argumenterar för att fler eller lika många arbetstillfällen kommer att finnas även under överskådlig framtid, medan andra menar att arbeten kommer bortrationaliseras.

2.2 Digitalisering och arbetsmarknad

Teorin om att produktivitetsökningar kan medföra ökad arbetslöshet kan härledas till John Maynard Keynes (1930) essä *Economic Possibilities for our Grandchildren*, vilket där benämndes teknologisk arbetslöshet (*technological unemployment*). I sammanhanget brukar även Luddith-rörelsen nämnas, den skara upprörda engelska fabriksarbetare som under 1800-talet tog till våld mot de maskiner som ersatte det arbete som de tidigare utförde (Hornborg, 2015, 100) En mer samtida studie som beräknat sannolikheten för att arbeten kan komma att automatiseras är *The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation?* (2013; även 2017). Artikelförfattarna, Carl Benedikt Frey och Michael A. Osborne uppskattar där sannolikheten för automation för 702 yrken på den amerikanska arbetsmarknaden. Studien utgår från arbetsbeskrivningar hämtade från O*Net⁴ med uppskattningar av vilka arbetsuppgifter som kan eller kommer att kunna genomföras av maskiner eller robotar. Studien estimerar att 47 procent av jobben på den amerikanska arbetsmarknaden tillhör

⁴ Amerikansk databas för arbetsbeskrivningar, se www.onetcenter.org.

”högrisk-kategorin”, vilket innebär en 70-procentig risk för automatisering inom vad som benämns som ”over some unspecified number of years, perhaps a decade or two” (2013, 38). Denna utsaga har senare kommit att omtolkas, främst som att det angivna tidsspannet är *definitivt* (exempelvis Nilsson, 2016; Lindström, 2017), men även som att sannolikheten vore fullständig och inte 70 procentig, vilket studien hävdar. Genom tolkningarna av studien har det senare kommit att förbises att den matematiska modelleringen även bygger på *uppskattningar* genomförda av experter, vilket får anses minska studiens reliabilitet. Genom att belysa detta motsägs dock inte direkt rimligheten i beräkningarna som sådana, utan istället för att rikta uppmärksamhet mot vad som verkar vara en förskjutning av tolkningar om studiens utsaga, det vill säga en förskjutning i modaliteten, eller ”sanningshalten” i efterföljande utsagor.

Mot bakgrund av denna studie gav Stiftelsen för strategisk forskning (SSF) Stefan Fölster uppdraget att undersöka det svenska fallet: hur stor är sannolikheten att svenska arbeten ersättas av datorer eller maskiner? Det svenska resultatet, det vill säga den procentsats av de arbeten som uppskattas ligga i högrisk-zonen för automatisering eller datorisering var 53 procent (Fölster, 2014). I uppföljningsstudien *De nya jobben i automatiseringens tidevarv* presenteras beräkningar som bygger på en empirisk metod som ”kombinerar experters bedömning om teknikens effekter med statistiska analyser av den faktiska utvecklingen” (Fölster, 2015, 6), som antyder att arbeten har försvunnit (mellan 2006–2011) i en takt som skulle ligga innanför de beräkningar som presenterades i den föregående studien. Rapporten kombinerar den tidigare nämnda (Fölster, 2014) beräkningen av automatisering av arbeten, med tre kanaler som identifierats ”genom vilken digitaliseringen kan öka efterfrågan på arbetskraft” (2015, 8). Den första är omfånget av ökad efterfrågan på de som utvecklar den digitala tekniken; den andra är omfånget av en ökad efterfrågan på de som säljer digitaliserade tjänster eller de vars ”produkt eller tjänst indirekt påverkas av digitaliseringen” och den tredje är en ökad efterfråga till följd av lägre priser på varor och tjänster eller inkomstökningar, oberoende om dessa kan fastställas vara en följd av digitaliseringen eller inte. Rapporten, som alltså sökte jämföra prognoser både om vilka nya arbeten som tillkommer som en följd av digitalisering och de jobb som rationaliseras bort indikerar att om trenden fortsätter i den takt som studien beräknar skulle 36–60 procent av de svenska jobben gå förlorade inom 20 år (Fölster, 2015). Idag ser läget dock annorlunda ut, arbetslösheten sjunker (SCB, 2018), oaktat anledningen till detta.

Det råder inte konsensus om huruvida digitaliseringen ”leder till” att arbeten försvinner. När samstämmighet råder om att så är fallet varierar istället ofta bedömningen av omfattnin-

gen samt om det är ett problem att arbeten kan automatiseras eller om problemet istället gäller distributionen av de ekonomiska medel som produktivitetssökningarna medför. Denna poäng gör exempelvis David Autor (2015). Dels menar Autor att maskiner historiskt sett utgjort komplement till mänsklig arbetskraft, inte substitut, och även att diskussioner kring rationalisering av arbetskraft till förmån för ny teknik ofta glömmer att om människor faktiskt blir överflödiga till följd av automatisering så skulle detta innebära att det elementära ekonomiska problemet skulle vara av distributionell karaktär och således *inte* karaktäriseras av ekonomisk knapphet:

If machines were in fact to make human labor superfluous, we would have vast aggregate wealth but a serious challenge in determining who owns it and how to share it. One might presume that with so much wealth at hand, distribution would be relatively straightforward to resolve. But history suggests that this prediction never holds true. There is always perceived scarcity and ongoing conflict over distribution, and I do not expect that this problem will become any less severe as automation advances (Autor, 2015, 28).

Tidigare refererade studie av Frey & Osborne (2013; 2017) kom senare att ifrågasättas av Young Joon Kim et. al. (2017) som genom en alternativ matematisk modell (inkluderar jobbtillväxt) argumenterar för att automatiseringen och rationaliseringen inte kommer att vara av den magnitud som Frey och Osbornes studie indikerar. Detta på grund av "the creativity required by many occupations and *interventions by governments*" (ibid, 2017, 1, egen kursivering). En annan studie som argumenterar för att magnituden av automatiserbarheten kommer att vara lägre än vad tidigare studier indikerat redovisar beräkningar om 9 procent som genomsnittlig bortrationalisering av arbeten inom de 21 OECD-länder som ingick i studien (Arntz et. al., 2016). På annat håll har efterfrågan på arbete liknats vid Jevons paradox (Donkin, 2010, xvi), vilket skulle innebära att när produktiviteten (effektiviteten) av arbetet ökar till följd av teknikutvecklingen så ökar också efterfrågan på arbete. Det amerikanska konsultföretaget Gartner (2017) uppskattar exempelvis en positiv nettoeffekt av artificiell intelligens, det vill säga att fler arbetstillfällen kommer att "tillkomma" än försvinna.

Som avsnittet visat råder oenighet kring relationen mellan digitalisering/-en och arbetsmarknaden, oavsett vilken analysnivå som är av intresse för frågeställaren. Med anledning av detta fordras en vidare förståelse av den problemrepresentation i vilken policyn som senare analyseras grundas. Denna är av vikt då de antaganden, och således också den teoretiska konceptualiseringen, som grundar policyn också troligtvis påverkar hur

digitalisering/-en bemöts politiskt. Fortsättningsvis kommer den föreliggande studien att luta sig mot utgångspunkten att om företag eller andra organisationer har möjlighet att rationalisera genom ny teknologi kommer så rimligtvis att ske (exempelvis Giddens, 1990, 20–25). Med det inte uttryckt att de inte kan ha etiska ambitioner eller ett socialt engagemang.

2.3 Tidigare diskursiva studier om politiska förhållningssätt gentemot teknologisk utveckling

Debatten kring sociala-, kulturella- och ekonomiska aspekter kring ”informationssamhället” inom den Europeiska unionen har tidigare studerats (Goodwin & Spittle, 2002). Fyra centrala diskurser identifieras, vilka benämns: *Threat/Opportunity*; *Technological Determinism*; *Market Dominance* och *Citizen vs. Consumer* (ibid). Studien sökte analysera på vilket sätt språket som används i debatten kring informationssamhället och ICT (Nationalencyklopedin, 2018, “IT”), kan komma att forma policy genom en kritisk diskursiv ingång. De argumenterar för att den intertextuella karaktären av den diskursiva textproduktionen är av särskild vikt; ”the ways in which it either draws upon or challenges established ways of speaking about and seeing the world” (ibid, 230). Vidare poängteras hur teknologisk utveckling tenderar att beskrivas som entydigt främjande för alla delar av samhället, men att så inte alltid är fallet. Istället menar de att diskursen borde breddas för att ge plats åt fler dimensioner av teknologisk utveckling; sociala, tekniska, kulturella och politiska och att den teknologiska utvecklingen kan komma att påverka olika dimensioner på olika sätt, en diskussion som relateras till Hakken (1999; i Goodwin & Spittle, 235). Med andra ord argumenterar de för att diskursen borde styras bort från de dikotomier de identifierar, exempelvis om *unprecedented threat* och *unprecedented opportunity* (ibid). Denna studie relateras till den föreliggande genom att diskursen som underbygger Digitaliseringsstrategin analyseras bland annat i syfte att undersöka hur olika aspekter av den teknologiska utvecklingen bemöts, exempelvis om relationer och eventuella motsägelser mellan sociala och ekonomiska aspekter beaktas.

Detta resonemang relaterar till hur beskrivningar av teknologisk utveckling ofta uttrycks i termer som “revolution”, “transformation” eller “*The Computer Age*” vilket ger intrycket av att social förändring enbart är en konsekvens av teknologin (Martin, 2008). Sambandet, argumenterar Martin, är istället det omvända. Både social förändring och den tekniska utvecklingen är produkter av mänsklig handling och interaktion, varför beskrivande termer i

likhet med de ovan nämnda anses olämpliga (ibid, 151–152). Om någonting behandlas som utanför mänsklig kontroll (teknologin) kan det användas för att beskylla mänskligt handlande vilket kan medföra att ansvarsutkrävande undviks (ibid). Istället råder, enligt Martin, en växelverkan mellan teknologin och sociala förändringar: ”technology is simultaneously its tool, its medium and its reflection” (ibid, 154) vilket innebär att digital teknologi är både ett medel för och symptom av social förändring. Denna förståelse klassificeras av Hofkirchen (2010, 172) som integrativ (*integrative*) eller ”mutually-shaping’ approach”, vilket senare kommit att kallas ett dialektiskt förhållningssätt (Verdegem & Fuchs, 2013; se avsnitt 3) och åsyftar conceptualiseringen av hur teknologi relaterar till det mänskliga eller sociala handlandet, sett till hur komplexiteten i fenomenet behandlas. Denna förståelse grundar också den föreliggande studien.

Den bok som refererades i inledning, *Politisk styrning i praktiken* (Hall & Löfgren, 2006) har varit särskilt bidragande till den här studien. De argumenterar nämligen för vad de menar är en kontinuitet inom svensk IT-politisk diskurs. Hur ankomsten av informations- eller kunskapssamhället ses som oundviklig, men samtidigt krävande politisk handling. De beskriver det som att utvecklingen mot detta nya samhälle ”sker genom en autonom och opåverkbar historisk kraft som saknar sammanhang med aktörer” (2006, 80). Detta formuleras konstfullt: “Vad människorna kan göra är att anpassa sig till utvecklingen, till vad *tekniken* ”låter oss” göra; anpassa sig till det autonoma, av människor opåverkbara tillstånd vi är på väg mot” (ibid, 69, kursivering i original). Diskursen målar samtidigt upp utvecklingens konsekvenser som någonting hotfullt samtidigt som detta hot kan omvandlas till positiva konsekvenser så länge anpassningen genomförs (Hall & Löfgren, 2006). Detta verkar alltså ligga i linje med tidigare redogjorda studie från Goodwin och Spittle (2002).

Tidigare (1994–96) retoriska analyser av svensk IT-politik har utpekat en skillnad mellan den tidiga IT-kommissionen, ledd av Carl Bildt, som innehållandes en ideologisk retorik om hur liberalismens frammarsch kopplas samman med informationssamhället, medan den senare, ledd av socialdemokraterna, istället framhävde socialt ansvar och välfärdsstatens relevans (Johansson, 1997, kapitel 6, refererad i Hall & Löfgren, 2006, 80). Men trots denna skillnad verkar det alltså, enligt Hall och Löfgren, finnas en kontinuitet inom den svenska IT-politiska diskursen, där den autonoma utvecklingen inte ifrågasätts. Detta förhållningssätt skulle kunna kallas ”teknikdeterminism” (Hofkirchner, 2010, 172; Dotson, 2015; avsnitt 3), men Hall och Löfgren avstår från att använda begreppet. Kvarstår de sammanhängande diskursiva tendenser som Hall och Löfgren identifierar eller har det skett en förskjutning?

3 TEORI OCH METOD

Då studien antar en socialkonstruktivistisk ansats kommer teori och metod att redogöras gemensamt då tillvägagångssättet förutsätter teorin och vise versa. Inledningsvis diskuteras studiens teoretiska utgångspunkter. Därefter presenteras en typologi som klassificerar hur digitalisering som fenomen kan conceptualiseras. Baserat på typologin skisseras sedan tre förenklade förhållningssätt vars syfte är dubbelt. Dels tjänar dessa som hjälpmedel att tolka typologin och koppla samman den med digitalisering/-en. Men samtidigt kan de fungera som ett sätt att förenkla sammankopplingen mellan diskursanalysen och annan redogjord teori. Utgångspunkten är att rapporter, utredningar och andra statliga policydokument lutar sig mot olika teoretiska antaganden vilka gemensamt indikerar en statlig "förståelse" som generaliseras från hur digitaliseringen conceptualiseras. Studiens analysverktyg presenteras därefter, följt av en avslutande diskussion om studiens metod och kvalitet.

3.1 Teoretiska utgångspunkter

I syfte att utröna hur digitaliseringen conceptualiseras samt identifiera och synliggöra bakomliggande antaganden i den policy som analyseras antar den här studien en socialkonstruktivistisk ansats. Denna krävs för att möjliggöra att policyn studeras på det sätt som Bacchi (2009) föreskriver (avsnitt 3.4). Fruchtbarheten av detta antagande går naturligtvis att argumentera om. Olika skolor argumenterar för oförenliga ontologiska och epistemologiska antaganden, det vill säga hur världen är beskaffad och hur kunskap kan sökas.

Avsnitt 3.2 nedan utvecklar en diskussion om varför en givande förståelse av relationen mellan det materiella och ideationella kan ges av en dialektisk förståelse av dess samband. Hur en materiell "verklighet" finns, men att den begripliggörs och ges mening genom sättet vi benämner och conceptualiserar denna. Det verkar dock inte finnas något objektivt språk att tillgå för att beskriva en tänkt materiell "verklighet". Av den anledningen verkar språket färgas av den sociala och materiella miljön, samtidigt som sambandet också går åt motsatt håll (se Bergström & Boréus, 2012, 26ff). På så vis verkar en växelverkan gälla mellan något materiellt och ideationellt, vilket tidigare beskrivits som "[detta] i grunden existentiella, dualistiska paradig" (Hornborg, 2009, 95). Därför ställer jag mig delvis kritisk till Bacchis (2009) hyllning av den socialkonstruktivistiska ansatsen. Detta med anledning av att socialkonstruktivister kan sägas göra samma misstag som marxister, fast från motsatt håll: båda anser sig ha hittat "den djupaste" struktur som påverkar människors aktiviteter,

föreställningar, mål och medvetande (Wagenaar, 2011, 109). Istället bör i enlighet med den dialektiska förståelsen (Hofkirschner, 2013) både världens materialitet och sättet denna tolkas, förstås och omformas genom sättet vi talar om den, beaktas. Aktörer begränsas av institutioner, strukturer och det materiella som de måste förhålla sig till. Samtidigt som institutioner och strukturer kan omformas beroende av hur vi förstår och talar om dem (Marsh, 2017, 200). Trots detta, med motiveringen att bemötandet av hur detta vetenskapliga paradig ska hanteras är nära inpå omöjligt att besvara, samt med viss pragmatism, kommer den socialkonstruktivistiska ansatsen att ”användas” i den här studien. Detta motiveras även med hänvisning till forskningsproblemen, vilka kräver en studie på språklig nivå.

Förståelsen av *diskurs*, ett centralt begrepp i detta angreppssätt, behandlas i studien som socialt konstruerad kunskap som begränsar vårt sätt att tänka, tala och skriva om ett givet fenomen eller social praktik (Bacchi, 2009, 35). Socialkonstruktivistiska angreppssätt är nyanserade och kan skilja sig åt, men Vivien Burr (1995, 2ff, refererad i Winther Jørgensen & Phillips, 2000, 11f) listar fyra premisser som länkar dem samman:

1. ”En kritisk inställning till självklar kunskap.” Enskildas kännedom om deras omvärld kan inte ses som objektiva sanningar. Uppfattningar om en verklighet baseras i hur den kategoriseras. Vår världsbild är därför inte endast spegelbilder av ”en verklighet som finns därute” (ibid).

2. ”Historisk och kulturell specificitet” Uppfattningen och kunskap om världen betingas av vår kultur och historia. Sättet världen uppfattas och representeras är därmed kontingenta och specifika till det kulturella och historiska sammanhanget. Den världsåskådning och identitet som präglar oss (vilken skiljer sig personer emellan) hade kunnat vara annorlunda om miljön eller tidsperioden varit det. Detta kan således förändras. Diskursivt handlande, vilket är en form av socialt agerande, medverkar till att konstruera den sociala världen (relationer, kunskap och identiteter) och bidrar också till att bevara sociala mönster. Denna syn är antiessentialistisk: ”att den sociala världen konstrueras socialt och diskursivt betyder att dess karaktär inte är bestämd av yttre förhållanden eller given på förhand, och att människor inte har inre ’essenser’ — en uppsättning äkta och stabila eller autentiska karakteristika”, understryks av Winther Jørgensen och Phillips (2000, 12). En del kritiker av socialkonstruktivismen menar att om kunskap och sociala identiteter är kontingenta så upplöses regelbundenheten inom det sociala, men i praktiken så är kunskap och identiteter i konkreta situationer relativt stadiga, även om de principiellt kan förändras.

3. ”Samband mellan kunskap och sociala processer” Sociala processer skapar och upprätthåller sättet världen uppfattas. Social interaktion är kunskapsskapande genom att gemensamma sanningar byggs samtidigt som den sociala interaktionen också innebär en kamp mellan vad som är sant och inte.

4. ”Samband mellan kunskap och social handling” Inom en världsbild ses vissa handlingar som accepterade och naturliga, medan andra ses som otänkbara. Olika världsbilder leder således till skillnader mellan sociala handlingar, varför den sociala konstruktionen av kunskap och sanning får konkreta sociala konsekvenser.

3.2 Statens förhållningssätt gentemot teknologisk utveckling

Genom en kritisk granskning av svensk ICT-policy söker Pieter Verdegem och Christian Fuchs (2013) undersöka de teoretiska grunderna till svensk ICT-policy. De antar ett relativt radikalt klassperspektiv som ifrågasätter vad de menar är en rådande neoliberal förståelse av *hållbarhet* inom både den svenska ICT-policyn och Europeiska unionens ICT-policy som de polemiserar den förstnämnda emot. Studien fokuserar politiskt deltagande och ekologisk hållbarhet, vilken den föreliggande studien inte gör i samma omfattning, men deras anspråk att en dialektisk förståelse mellan teknologi och det sociala är att föredra anammas, vilket tidigare nämnts. Redogörelsen nedan bistår den här studien genom att erbjuda en djupare förståelse kring hur digitaliseringen *kan* konceptualiseras, utifrån nuvarande forskning.

Verdegem och Fuchs (2013) vidareutvecklar en typologi framtagen av Wolfgang Hofkirchner (2002, 2013) vilken skisserar olika världsbilder (*Weltanschauung*) som bygger på möjliga konceptualiseringar av förhållandet mellan bas (natur, teknologi, ekonomi) och överbyggnad (politik, kultur).

Identity and difference can be viewed from the point of complexity. Then that what differs is more complex than that from which it differs. This raises the question as to how the simple relates to the complex, i.e. how less complex problems or objects or phenomena relate to more complex ones (Hofkirchner, 2013, 39).

Fyra förhållningssätt kategoriseras: reduktionism, projektivism, dualism, och ett dialektiskt förhållningssätt (ibid, kap. 2; Fuchs, 2010; Verdegem & Fuchs, 2013). Basen är mindre differentierad än överbyggnaden eftersom alla fenomen i överbyggnaden innehåller ekonomiska

aspekter medan inte alla ekonomiska fenomen innehåller politiska eller kulturella aspekter, vilket innebär att överbyggnaden är mer differentierad (eller komplex) och således bygger överbyggnaden på basen (Verdegem & Fuchs, 2013, 5). Samhället skulle kunna föreställas som bestående av sammanlänkade och beroende undersystem som baseras på vilken funktion de fyller. Fuchs (2010) identifierar fem: för att överleva behöver människor i ett samhälle bearbeta och förändra naturen (ekologi) med hjälp av (teknologier) så att de kan producera resurser som kan distribueras och konsumeras (ekonomi) vilket möjliggör att kollektiva beslut fattas (politik) samt att sociala värden och möjligheten att anskaffa sig kunskaper formas (kultur) (Fuchs, 2010, 25). Enligt Hofkirchners (2013) typologi kan förklaringar till sociala fenomen (som således påverkar undersystemen) kategoriseras genom att beakta på vilket sätt förklaringen härleds (konceptualiseras) till antingen basen, överbyggnaden eller bådaddera.

Ett reduktionistiskt förhållningssätt reducerar förklaringen av ett socialt fenomen till den mindre komplexa delen, basen. Ekonomiska, teknologiska eller ekologiska aspekter ses som de determinerade faktorerna och överbyggnaden deduceras från basen. På motsatt vis ser ett projektivistiskt förhållningssätt politiska eller kulturella faktorer som förklarande ett givet fenomen, komplexitet projiceras till överbyggnaden. Ett dualistiskt förhållningssätt ser förklaringar till sociala fenomen som tillhörande både basen och överbyggnaden och beaktar således olika dimensioner men ser dessa som oberoende av varandra. Ett dialektiskt förhållningssätt, slutligen, beaktar flera dimensioner som härledas till både basen och överbyggnaden och ser dessa som sammanlänkade och ömsesidigt konstituerande, varför motsägelser mellan dessa också beaktas (Fuchs, 2010, 28; 2017; Hofkirchner, 2013; Lennerfors et. al., 2015, 761). *Figur 1* redovisar förhållningssätten och hur fenomen kan konceptualiseras genom att tillgå den.

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

FÖRKLARING

Reduktionism	Komplexiteten av vad som förklaras reduceras till basen (ekologi, ekonomi eller teknologi). Basen förstås som determinerande av samhällsutvecklingen.
Projektivism	Komplexiteten av vad som förklaras projiceras till överbyggnaden (politik och kultur). Överbyggnaden förstås som förklarande av samhällsutvecklingen.
Dualism	Komplexiteten härleds till både bas och överbyggnad. Ett dualistiskt förhållningssätt beaktar inte motstridiga aspekter som härleds till både bas och överbyggnad. Varken bas eller överbyggnad ses som determinerande av samhällsutvecklingen.
Dialektik	Komplexiteten härleds till både bas och överbyggnad. Ett dialektiskt förhållningssätt beaktar skillnader och motstridigheter mellan aspekter som härleds till både bas och överbyggnad. Varken bas eller överbyggnad ses som determinerande av samhällsutvecklingen.

Figur 1: Anpassad typologi baserad på Hofkirchner (2013, kap 2) och Fuchs (2017, 2435).

Typologin används för att undersöka ”statens” teoretiska antaganden, det vill säga hur digitalisering/-en konceptualiseras i Digitaliseringsstrategin. I sammanhanget kan *hållbarhet*, Verdegem och Fuchs (2013) fokus, bytas ut mot *digitaliseringen* då typologin väsentligen teoretiserar förhållandet mellan teknologi och vad som beslutas på det sociala planet, här representerat av det politiska.

Ett reduktionistiskt förhållningssätt skulle innebära att ”staten” (del av överbyggnaden) förstår ekonomin och teknologin (basen) som determinerande, vilket kan antas innebära att den intar en passiv roll. Omvänt skulle ett projektivistiskt förhållningssätt innebära att staten bygger ”sina” teoretiska antaganden (som del av överbyggnaden) på premisen att överbyggnaden (”staten”) innehar den primära förklaringskraften till samhällsutvecklingen, vilket skulle medföra en stor skillnad avseende förståelsen av dess handlingsutrymme. Vidare skulle det projektivistiska förhållningssättet konceptualisera den teknologiska utvecklingen (digitalisering) som en konsekvens av vad som sker och beslutas inom överbyggnaden. För att konkretisera detta skulle den analyserade policyn kunna visa antingen att staten söker styra digitaliseringen (teknikutvecklingen, appliceringen av ny teknologi och samhällseliga konsekvenser av dess införande) eller att staten istället ser sin roll som faciliterande eller till och med obetydlig i relation till en utveckling som determineras av den teknologiska utvecklingen.

Skulle staten uppvisa ett dualistiskt förhållningssätt skulle detta innebära att flera olika dimensioner av digitaliseringen uppmärksammas, härledda till både bas och överbyggnad,

men att motsättningar mellan dessa inte beaktas. Verdegem och Fuchs (2013) pekar på att detta förhållningssätt är det vanligast förekommande i den svenska ICT-policy de analyserar. De argumenterar även för ett skifte från ett reduktionistiskt till ett dualistiskt förhållningssätt i och med prop. 1999/2000:86 *Ett informationssamhälle för alla* (Verdegem & Fuchs, 2013). Vilka tidigare IT/ICT-policies de jämför med specificeras inte. Skiftet, menar de, indikeras av formuleringar om hur Sveriges ICT-baserade ekonomi ska stärkas samtidigt som mål om en stärkt demokratin och vikten av social inkludering framhålls (ibid). Däremot övervägs inte om dessa mål är kompatibla eller hur de är sammanlänkade (ibid, 11; se även Fuchs, 2010, 32–36). Ett dialektiskt förhållningssätt, å andra sidan, skulle beakta både multidimensionella och ömsesidigt beroende dimensioner av digitaliseringen. Det skulle beakta hur olika dimensioner innehar relativa autonomier men att de relaterar till och påverkar varandra samtidigt som motsättningar mellan olika mål skulle lyftas (Verdegem och Fuchs, 2013; Fuchs, 2010, 28). Typologin bistår den föreliggande studien genom att jämföra hur digitaliseringen konceptualiseras inom den policy som analyseras med hur den skulle kunna konceptualiseras (förstått utifrån den analytiska uppdelningen och det rådande vetenskapliga paradigmet, jmf. Kuhn, 1970).

3.3 Förenklade förhållningssätt: hur skulle staten kunna förhålla sig gentemot digitaliseringen?

Typologin (föregående avsnitt) och dess bakomliggande teorier anpassas här för att skissera möjliga förhållningssätt som den diskursiva redogörelsen i analysen sedermera kan relateras till. Främst görs detta i syfte att utröna om digitalisering konceptualiseras (inom Digitaliseringsstrategin) som exogen eller endogen till staten, det vill säga som någonting som sker utom eller inom social kontroll. De förenklade förhållningssätten (*Figur 2* nedan) tar hänsyn till förhållandet mellan bas och överbyggnad, vilket här översätts till hur digitaliseringen konceptualiseras av staten (hur detta behandlas diskursivt inom Digitaliseringsstrategin). Hur behandlas olika dimensioner av vad som beslutas inom staten och vad som ”möjliggörs” av digitaliseringen? Lyfts motsägelser mellan olika dimensioner? Det skulle gå att argumentera för att det inte är staten som står för innovationen av ny teknologi, vars gemensamma process verkar vara vad som kallas digitaliseringen, varför det samtidigt skulle gå att argumentera för att ambitionen att undersöka hur digitaliseringen konceptualiseras i Digitaliseringsstrategin är ofruktbar. Men det är trots allt den svenska

staten som i stor utsträckning har den förordnade makten att besluta om hur det svenska samhället ska vara strukturerat, varför en djupare förståelse för *hur* staten tolkar sitt handlingsutrymme i relation till digitalisering bör vara givande för att möjliggöra en kritisk skärskådning av detta.

FÖRENKLADE FÖRHÅLLNINGSSÄTT

1. Staten som passiv facilitator av exogena mål	Detta förhållningssätt skulle innebära att staten (generaliserat från den analyserade diskursen) förstår sin egen roll som faciliterande eller koordinerande av mål som dikteras utanför staten, således utom dess kontroll. Sådana mål skulle kunna vara olika former av effektiviseringar och kostnadsbesparingar, då ny teknik ofta utvecklas i resursbesparande syfte. Här antas att staten reducerar digitaliseringens komplexitet till dess materiella bas och förhåller sig till denna som någonting givet. Staten gör inte anspråk på att kontrollera utkomsten av vad ny teknik möjliggör utan förhåller sig istället gentemot detta som någonting den endast kan facilitera. Detta skulle kunna innebära att digitaliseringen ses som en icke-fråga, någonting som inte politiseras.
2. Staten som aktiv facilitator av exogena mål	Det andra förhållningssättet kontrasteras gentemot det första genom att framhålla hur statens förståelse av sin egen roll här skulle anta formen av en aktiv medskapare till de mål som av staten uppfattas som stiftade av digitaliseringen och dess bakomliggande processer, det vill säga effektiviserings- och rationaliseringsambitioner. Här intar staten en mer aktiv roll och förstår sitt agentskap som mer framträdande. Vi kan föreställa oss hur staten anammar de exogena målen och omformulerar dem i syfte att legitimera dess egen roll som facilitator. Statens förståelse av sin egen roll gentemot digitaliseringen kan här förstås som att de beaktar en växelverkan mellan bas och överbyggnad, men att de ändå inte öppnar upp för <i>hur</i> digitaliseringen kan mötas, frågan politiseras således inte utan målen med digitaliseringen ses fortfarande som givna/exogena.
3. Staten som formgivare: målen blir endogena	Staten förhåller sig här till digitaliseringen som endogen och förstår sitt agentskap som radikalt mer framträdande än i de tidigare två förhållningssätten. Staten "tar makten" över digitaliseringen och skapar egna mål för vilka samhällliga effekter den skulle kunna få, eller snarare, den får de effekter som formas av staten (åtminstone inom ramen för dess suveränitet, det vill säga förhållningssättet möjliggör staten att omforma samhällliga strukturer inom Sverige). Detta förhållningssätt skulle också möjliggöra att frågan om <i>hur</i> digitaliseringen ska bemötas skulle politiseras och skulle således vara föremål för olika åsikter om vilka målen borde vara.

Figur 2: Förenklade förhållningssätt: hur skulle staten kunna förstå digitaliseringen?

Dessa tänkta förhållningssätt eller förståelser möjliggör att analysens diskursiva redogörelse kan återkopplas till typologin och den tidigare forskning som ovan redogjorts för. Vikten av vilken typ av konceptualisering ”staten” bygger sin förståelse av digitaliseringen på underbyggs genom ett antagande om att dess ontologiska och epistemologiska förhållningssätt får långtgående konsekvenser för vilket handlande som kan förväntas av staten. Förstås digitaliseringen exempelvis som ett fenomen vars komplexitet helt kan reduceras till basen skulle detta innebära ett teknikdeterministiskt förhållningssätt (se exempelvis Dotson, 2015; Hofkirshner, 2010, 172) och förväntningarna på statens ageranden kan då justeras och kritiseras från denna ingång: “[när] teknologi klassificeras som objekt, blir den automatiskt immun mot politisk kritik, även för Marx och flertalet av hans efterföljare” (Hornborg, 2009, 99). Oaktat vad denna del av analysen leder fram till finns stora kunskapsluckor kring digitalisering/-en från arbetsmarknadsmässigt perspektiv. Därav även vad som skulle kunna konstituera ett ”eftersträvansvärt” policybemötande, en fråga som ju av dess natur är både subjektiv och normativ. Typologin och de förenklade förhållningssätten syftar till att klassificera olika förhållningssätt, medan den här studiens huvudsyfte snarare är att dekonstruera policyn genom den diskursanalytiska ingång som presenteras i nästa avsnitt. Denna ingång relateras dock till typologin och de förenklade förhållningssätten.

3.4 Statens problemrepresentation av digitaliseringen

För att undersöka hur staten förhåller sig gentemot digitaliseringen, vilka problem de identifierar i relation till denna samt vilka antaganden detta bygger på tillgås Carol Bacchis (2009) angreppssätt *What's the problem represented to be?* (WPR). Detta skiljer sig från annan policyanalys (jmf. *Multiple Streams Approach* [Kingdon, 2011] och *Advocacy Coalition Framework* [Sabatier & Jenkins-Smiths, 1999]), då det antar en diskursiv ingång till policy istället för att validera vad policy föreskriver eller teoretisera några faktiska processer som lett till dess formgivande. Således överges det rationalistiska synsättet, då policyn inte anses bottna i objektiva förhållanden. En socialkonstruktivistisk ansats ser snarare policy som ett ”fält för kamp om meningsskapande” (Hajer & Laws, 2006 i Bergström & Boréus, 2012, 404–405; se även Bacchi 2009, 32–33). Processen som föranleder policyn kan därav ses som: ”a representation of disputable definitions over the existence and character of social conditions” (Rochefort & Cobb, 1994, 7).

WPR fungerar som ett teoretiskt ramverk och metodologiskt verktyg och bygger på Michel Foucaults uppmaning om att praktiska eller föreskrivande texter kan utgöra ingångar för problematisering (Bacchi, 2009). I Foucaults fotspår förstås *diskurser* som socialt producerade kunskaper som sätter gränser för vad som är möjligt att tänka, skriva eller säga om ett givet socialt objekt eller praktik (Bacchi & Goodwin, 2016, 35). Enligt denna förståelse överbryggas därför uppdelningen mellan symbolik och materialitet, diskurser representerar inte verklighet utan är istället medskapare till denna (ibid, 37), något jag alltså ställer mig delvis kritiskt till (avsnitt 3.1).

Den diskursanalytiska ingången, WPR, syftar till att möjliggöra att policy granskas kritiskt vilket bygger på en premiss om att vilka lösningar som föreslås avslöjar vad som anses problematiskt (Bacchi, 2009, 2011, 2012). Således ses policy som implicita representationer av vad som anses vara ”problemet” (ibid). Detta benämner Bacchi problemrepresentation. WPR kan därigenom användas som ett verktyg för att kritiskt granska den problemrepresentation som föreligger policyn av intresse. *Problem-*, i sammanskrivningen, ska förstås i Foucauldiansk bemärkelse, som en ingång till preskriptiva eller praktiska texter: “The domain I will be analyzing is made up of texts written for the purpose of offering rules, opinions, and advice on how one should behave as one should” Foucault, 1986, 12-13 i ibid, 2009, 34). En WPR-ansats förstår policy som preskriptiva texter eftersom de stipulerar vad som ska göras och vilket gör att de betraktas som styrande. Förståelsen av vad en representation är bygger Bacchi (2009, 35) på följande förklaring ”representations do not imitate reality but are the practices through which things take on meaning and value...” (Shapiro, 1988, xi). För att angripa dessa problemrepresentationer och dess bakomliggande antaganden förordar Bacchi (ibid, 2, 48) sex punkter innehållandes frågor att adressera till de preskriptiva texterna av intresse.

- 1) Vad är ”problemet” representerat för att vara?
- 2) Vilka antaganden underbygger denna representation av ”problemet”?
- 3) Hur har denna representation av ”problemet” uppkommit?
- 4) Vad lämnas oproblematiserat i denna problemrepresentation?
- 5) Vilka effekter får denna representation av problemet? Samt,
- 6) Hur och var har problemrepresentationerna blivit skapta, spridda och försvarade? Hur har de blivit (eller skulle kunna bli) ifrågasatta, upplösta eller utbytta?

Målet med angreppssättet blir därav att penetrera de premisser som underbygger de specifika problemrepresentationer som framkommer i den policy som analyseras, "...it is essential to think deeply about the assumptions and presuppositions that lie behind and shape selected policies" (Bacchi, 2009, xiv). Vägled av Bacchi, specificeras nedan hur metoden används samt dess teoretiska grunder.

3.5 Analysverktyg och tillvägagångssätt

Med hänvisning till studiens forskningsfrågor, om hur "problemet" med digitaliseringen i relation till arbetsmarknaden formuleras i Digitaliseringsstrategin samt hur bakomliggande antaganden kan synliggöras, kommer tonvikten i analysen främst att ligga på fråga ett och två.

3.5.1 Hur "problemet" representeras, dess underliggande antaganden samt den politiska kontexten

Den första av Bacchis analysfrågor är en form av klargörelse som kräver en närläsning mot bakgrund av en förståelse om att vad policyn föreskriver ("lösningar") avslöjar vad "problemet" anses vara (ibid, 55). Problemrepresentationen söks blottläggas genom att arbeta bakåt (ibid, 2ff). Den andra frågan, om vilka bakomliggande antaganden som underbygger problemrepresentationen, appliceras för att kartlägga kunskap som tas för given. Genom att studera policyn diskursivt framhävs hur policyn grundas i subjektivitet istället för objektivitet (Fischer, 2003). Den andra frågan söker vidare utröna de ontologiska och epistemologiska antaganden som grundar policyn (Bacchi, 2009, 5; se även Benton & Craib, 2011, 3-5). Denna ingång kopplar diskursanalysen till typologin och de förenklade förhållningssätten som tidigare presenterats. Styrkan i typologin kan sägas vara hur den ramar in en förståelse som i den analyserade texten kan förväntas vara differentierad, varför teorierna kompletterar varandra. Den andra frågan söker även identifiera dikotomier, centrala koncept och kategorier (Bacchi, 2009, 7-9, 35). Detta då definitioner och kategoriseringar ses som centrala former av maktutövning (Hall & Löfgren, 2006, 82). Även transitivitet (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, 87; Bergström & Boréus, 2012, 280), huruvida ett subjekt eller objekt kan kopplas samman med en process eller inte, kommer här att beaktas. En transformation av processer där verb eller adjektiv medvetet eller omedvetet ersätts av subjektiv kallas nominalisering, vilket gör att uttrycket inte längre knyter något objekt eller subjekt till processen (Bergström

& Boréus, 2012, 283–284). Båda dessa begrepp kan knytas samman med begreppet modalitet (ibid, 376) vilket åsyftar sanningshalten i ett uttalande samt om subjektet ställer sig bakom uttalandet eller inte, jmf: ”företags A:s nya teknik kommer att medföra att företag B kommer att göra kostnadsbesparingar om x kronor” med ”den tekniska utvecklingen kan medföra att företag får minskade utgifter”.

Bacchis (2009) två första frågor hör samtidigt samman med de andra, exempelvis den tredje om *hur problembilden vuxit fram*, den fjärde om *vad som lämnas oproblematiserat i problemrepresentationen* samt den sjätte om *hur diskursen ifrågasätts*. Dessa frågor kräver en reflektion över hur diskursen byggs av andra diskurser och att dessa kan vara inkonsekventa. Digitaliseringsstrategins bakomliggande processer kan därför kartläggas för att ta avstamp för omproblematiseringar samt för att utröna vilka diskurser som utestängs (Bacchi, 2009). En kartläggning av bakomliggande processer ligger dock delvis utanför studiens fokus, varför fråga två, tre och sex behandlas gemensamt (se *Figur 3*). Detta kan samtidigt öka analysens sammanhållning.

Bacchis (2009, 65) förståelse av genealogi kan här nyanseras: ”it offers a detailed story of how dependence and independence became governmental categories, and the governmental functions they continue to serve [...] it provides insights into the power relations that affect the success of some problem representations and the defeat of others.” På så sätt beaktas både en fokusering av språket, beivrat av Dean (1999) samt idealogi, beivras av Fraser och Gordon (1994, 327) genom ett antagande om att vissa har större möjlighet att påverka än andra, men strukturer eller ”klass” ses alltså inte som determinerade.

Angående hur problemrepresentationer vuxit fram kan här lyftas hur intresseorganisationer med uttalade agendor kan komma att konsulteras i kommittéarbeten där viss expertis efterfrågas (Hedlund, 2014). Omvänt kan förväntas att viss expertis *inte* efterfrågas. Hedlund (2014, 284) poängterar dock hur agendor anses ”kända” varför agendorna kan ”räknas med” i de rekommendationer de erbjuder. Experter och antagandet att de ger ”objektiv kunskap” är också basen för dess legitimerande funktion i utvecklandet av policy, antingen instrumentellt genom att de möjliggör mer välinformerade beslut eller symboliskt genom att signalera rationalitet (Boswell, 2009, 80–81). Expertis kan dock inte vara värdeneutral, enligt Hedlunds (2014) tolkning, varför detta sätt att legitimera och avpolitiserar policyarbetet är att kringgå normativa beslut som borde avgöras genom politisk debatt (se även Bacchi, 2010). En associerad aspekt relaterar till hur en omtolkning av ett vetenskapligt problem till ett politiskt dito innebär att vissa aspekter framhävs samtidigt som andra förminskas för att den vetenskapliga kunskapen ska kunna användas politiskt (Knaggård, 2013). Detta leder

tankarna till ”*policy images*” (Baumgartner och Jones, 1991, 1047), hur en fråga beskrivs i negativa eller positiva termer och hur formuleringar av en fråga blir betydelsefull mot bakgrund av ett antagande om att beslutsfattare inte kan hantera ett obegränsat antal frågor och aspekter samtidigt (ibid; se även diskussionen i Eriksson, 2011, kap. 2). Skillnaden mellan ovan studier och den analys som WPR-ansatsen möjliggör gäller främst hänsynstagandet av intentioner. Agendor och intentioner ges nämligen liten vikt i den sistnämnda. Knaggård (2013) exemplifierar hennes poäng om omtolkning från ett vetenskapligt- till ett politiskt problem med växthuseffekten, vilken inte blir intressant från politiskt håll förrän dess samhällliga effekter och möjliga bemötanden accentuerats. På motsvarande vis krävs troligen omtolkningar mellan vetenskapligt producerad kunskap om digitaliseringen, oavsett disciplin, för att den ska kunna användas för att utarbeta policy.

3.5.2 *Problemrepresentationernas effekter*

Bacchis femte fråga, om vilka effekter som produceras genom problemrepresentationerna, syftar till att blottlägga diskursiva effekter, subjektiveringseffekter och upplevda effekter (Bacchi, 2009). Diskursiva effekter begränsar vårt sätt att tänka kring olika fenomenens tillstånd och begränsar sätten problem kan förstås (Bacchi, 2009, 16). Subjektiveringseffekter beaktar hur policies stipulerar eller möjliggör olika sociala förhållanden, där människors subjektpositioner därav också delvis stipuleras. Bacchi bygger detta resonemang på Foucaults begrepp ”*dividing practices*” (Foucault, 1982, 208; Bacchi, 2009, 16f) vilket framhåller hur ett visst beteende eller vissa grupper av människor stigmatiseras i syfte att uppmuntra det motsatta beteendet. Detta kan också benämnas utestängningsmekanismer, då maktrelationer mellan subjekt konstitueras genom att ett subjekt definieras som avvikande från det normala (Bergström & Boréus, 2012, 361). Således skapas grupper som ställs mot varandra, exempelvis *arbetslösa* och *anställda*. På så sätt kan problemrepresentationerna innehålla inbyggda föreställningar om vem eller vilka som bär ansvaret för ”problemet” (Bacchi, 2009, 17). Undersökningen av upplevda effekter syftar till att, med diskursen som utgångspunkt, undersöka vilka materiella konsekvenser detta kan få i människors liv (Bacchi, 2009, 69). Analysens abstraktionsnivå leder dock till att denna fråga behandlas på ett mer övergripande plan.

Frågebatteriet som Bacchi (2009) föreslår hänger samman och att skilja frågorna åt är inte helt enkelt. Detta motiverar varför en del av frågorna slagits samma, vilket tidigare framhållits. Förhoppningsvis mistas inte tydligheten som kan tänkas ligga bakom Bacchis differen-

tiering av frågorna, men Bacchi framhåller samtidigt hur frågornas ordning och uppdelning kan varieras och anpassas. *Figur 3* sammankopplar Bacchis frågebatteri med hur de svarar mot analysindelningen och tillvägagångssätt.

BACCHIS FRÅGEBATTERI	AVSNITT I ANALYSEN	TILLVÄGAGÅNGS- SÄTT
1) Vad är ”problemet” representerat för att vara?	5.1 Hur representeras problemet med digitaliseringen i relation till arbetsmarknaden?	Närläsning genom en utvecklad förståelse om att vilka lösningar som föreslås avslöjar vad som anses problematiskt. Ett förtydligande av hur ”problemet” representeras.
2) Vilka antaganden underbygger denna representation av ”problemet”?	5.2 Antaganden som underbygger problemrepresentationen och den politiska kontexten	Arbeta bakåt för att blottlägga problemrepresentationen. Kartlägga kunskap som tas för given. Identifiera dikotomier, centrala koncept och kategorier.
3) Hur har denna representation av ”problemet” uppkommit?	5.2 Som ovan.	Som ovan.
4) Vad lämnas oproblematiserat i denna problemrepresentation?	5.3 Det som lämnas oproblematiserat	Kartläggning av diskursens gränser och hur diskursen formats genom arkeologi och genealogi.
5) Vilka effekter får denna representation av ”problemet”?	5.4 Vilka effekter får dess problemrepresentationer?	Diskursiva effekter - begränsar vårt sätt att tänka kring ett fenomenets tillstånd. Vilka subjektpositioner är möjliga?
6) Hur och var har problemrepresentationerna blivit skapta, spridda och försvarade? Hur har de blivit ifrågasatta, upplösta eller utbytta?	5.2 Antaganden som underbygger problemrepresentationen och den politiska kontexten	Den här frågan relaterar till 5.2 och behandlas under samma analysfråga.

Figur 3: Sammankoppling av Bacchis (2009) frågebatteri, analysfrågor och tillvägagångssätt.

3.6 Diskussion om studiens metod och kvalitet

Nedan diskuteras studiens kvalitet och alternativa metoder. De alternativa metoder som presenteras ska ses som alternativ till WPR och inte till den (meta)teoretiska diskussionen som förts i avsnitt 3 till 3.3.

3.6.1 Metodreflektion

Metoderna som presenterats är långt ifrån de enda som skulle kunna tillgås för att studera studiens övergripande fokusområde, digitalisering och arbetsmarknad. Som tidigare nämnts bedömer flera studier att digitaliseringen kan digra konsekvenser, varför många alternativa analysnivåer eller angreppssätt hade kunnat tänkas. Men även om forskningen inom området tilltagit de senaste åren behöver den teoretiska förståelsen kring hur digitalisering/-en bemöts och konceptualiseras från politiskt håll utvidgas. Detta motiverar den valda metoden. Hade frågeställningen varit en annan hade följaktligen även studiens material och metod potentiellt sett radikalt annorlunda ut (Ejvegård, 2009, 83–84).

Exempelvis hade metoden *Discursive Coalition Framework* (DCF) (Hajer, 1995) potentiellt kunnat tillgås då denna behandlar diskurser som både hindrande och möjliggörande för aktörer samt framhåller hur meningsskapande ska ses som en interaktiv process. Syftet med denna ingång är dock att analysera politiska kontexter för att förstå hur diskursiva *koalitioner* skapas, vilket vidare kan leda till en förståelse av policykonflikter samt framväxten och institutionaliseringen av nya diskurser (Eriksson, 2011). Ingången valdes bort främst på grund av att inga uppenbara policykonflikter initialt identifierades inom digitaliseringdiskursen från svenskt politiskt håll. Detta utgör istället en del av det *puzzle* som studien ämnar tackla; varför är det så? I de fall diskursen ifrågasätts (exempelvis Paulsen, 2010; Verdegem & Fuchs, 2013; Goodwin och Spittle, 2002; Martin, 2008) har detta skett utan tydliga koalitioner och heller inte från politiskt håll (med visst undantag [mot. 2015/16:2800; mot. 2017/18:3018] som förespråkar tillsättandet av en utredning om medborgarlön).

De förenklade förhållningssätten, avsnitt 3.3, utvecklades i syfte att relatera typologin till ”fenomenet” *digitaliseringen*, samt som ett verktyg för läsaren att förstå hur typologin kan tolkas. Dessa hade i princip kunnat användas för att genomföra en innehållsanalys där de olika förhållningssätten hade kunnat utgöra idealtyper att applicera på det utvalda materialet (se Bergström & Boréus, 2012, 150). Detta hade troligt varit det mest rimliga alternativet jämte det valda, men valdes bort främst med anledning av att det inte hade gjort det möjligt att analysera latent innehåll. Baserat i litteraturen, främst genom typologin (Hofkirchner, 2013; Verdegem & Fuchs, 2013) och genom tidigare studier av svensk IT-politik (Hall & Löfgren, 2006), är det möjligt att någon utav idealtyperna hade kunnat identifieras eller att en förskjutning skett till någon utav de andra skisserade idealtyperna, men detta tillvägagångssätt har valts bort främst med anledning av digitaliseringens tämligen diffusa

grund; vad är det? Går den att studera på samma sätt som IT-politik? Fördelen hade istället varit en antagen tydlighet. Förhoppningen här är istället att WPR, som anses bidragit stort till den kritiska policyforskningen (Barsoum, 2016, 432), kommer att assistera arbetet i att bättre bringa klarhet till hur ”problemet” med digitaliseringen i relation till arbetsmarknaden formuleras, samtidigt som denna diskursiva ingång inte utesluter återkopplingen till typologin och de förenklade förhållningssätten.

3.6.2 *Studiens kvalitet*

Frågor om reliabilitet och validitet i relation till den här studiens fokus är svåra att besvara. Reliabiliteten borde stärkas genom den tämligen extensiva redogörelsen av tillvägagångssättet (avsnitt 3.5), även om en policyanalys av det här slaget i slutändan är subjektiv och endast gör anspråk på att redogöra en version av många. Studiens validitet måste diskuteras utifrån dess teoretiska antaganden och i relation till dess slutsatser.

Det metodologiska verktyg som tillgås (Bacchi, 2009) är väletablerat. Därför borde användningen av detta kunna bedömas intersubjektivt genom att jämföra dess användning i tidigare studier. För att öka studiens reliabilitet och validitet, eller ”genomskinlighet” (Bergström & Boréus, 2012, 408) kommer citat hämtade från policyn som analyseras genomgående redovisas. Detta borde ge utrymme för läsaren att göra en bedömning av analysen, det vill säga om studiens tolkning av diskursens (eventuella) bestämda drag verkar rimliga (Boréus, 2018, 105–106). Samtidigt utgår den föreliggande studien heller inte från någon hypotes, varken om vilka antaganden staten bygger sin konceptualisering av ”problemet” på, eller hur detta ”problemet” formuleras. Istället har tidigare teorier och studier redovisats i syfte att senare kunna polemisera analysen emot. I avsnitt 3.1 redogjordes även hur sanningsanspråk begränsas av både läsaren, forskaren och materialet, varför studien endast gör anspråk på att redogöra för en tolkning av många möjliga.

4 MATERIAL

Bacchi (2009, 55) uppmanar till att utgå från de lösningar som föreslås i de policydokument som är av intresse för att sedan arbeta bakåt för att tydliggöra de problemrepresentationer som lett fram till dessa lösningar. I denna urvalsprocess beaktas även hur valet av policy speglar den egna problemförståelsen, varför ”... you will already be involved in analysis when you select a policy or policies for examination” (ibid, 20).

Det empiriska materialet utgår från Digitaliseringsstrategin (Regeringskansliet, 2017a) eftersom denna syftar till att ”...tydliggöra och stärka arbetet med att uppnå det av riksdagen beslutade målet att Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter” (Skr. 2017/18:47, 7). I ett pressmeddelande på regeringens hemsida presenteras den som ”...en strategi för hur digitaliseringspolitiken ska bidra till konkurrenskraft, full sysselsättning samt ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar utveckling” (Regeringskansliet, 2017b). Inför valet av policy ansågs Digitaliseringsstrategin vara av särskild vikt då den förstods som en form av metastyrning. Detta skulle visa sig ligga i linje med dess syfte att peka ut riktningen för digitaliseringspolitiken (ibid) och att ”tydliggör för människor, näringsliv och andra delar av samhället vilken väg regeringen ser framåt” (Regeringskansliet, 2017a, förord). Strategin innehåller dock få referenser, vilket gör det svårare att härleda problemrepresentationer bakåt i tiden. Med anledning av detta inkluderas den statliga utredning som underbygger strategin, *Digitaliseringens transformerande kraft – vägval för framtiden*, SOU 2015:91. Denna utredning lämpar sig särskilt väl då den dessutom redogör förslag från tidigare utredningar (SOU 2015:91, 35ff) samt refererar till relaterat material som använts för att dra de slutsatser som Digitaliseringsstrategin sedermera bygger på. På detta sätt kan SOU 2015:91 förstås som ett slags nav i den statliga diskursen kring digitaliseringen, medan strategin utgör dess epicentrum och den har studiens utgångspunkt.

För att tolka och kontrastera de problemrepresentationer som identifieras i det primära materialet utvidgas analysen på intertextuell eller genealogisk manér (Fairclough, 2010; Foucault, 1980, 139; Winther Jørgensen & Phillips, 2000, 7). Men eftersom fokus ligger på ”den svenska statens” konceptualisering av ”problemet” används endast material med statsmakten som avsändare (främst det primära materialet som redovisats ovan). Annat material lyfts istället in för att belysa ursprunget av uttryckta meningar och ställningstaganden samt för att kontrastera diskursen. I slutändan är materialvalet dock subjektivt. Det är möjligt att andra eller fler dokument, intervjuer av utvalda centrala personer eller utdrag från riksdagsdebatter hade visat sig utgöra intressantare ingångar. Men policyns centrala

ställning och den vikt dokumenten kan komma att ha för andra myndigheter, organisationer, företag och personer får ändå anses motivera detta urval.

Under urvalsprocessen genomfördes emellertid även regeringkansliets hemsida med hjälp av nyckelordet ”digitaliseringspolitik” (inbyggd kategorisering) vilket den 15 oktober 2018 gav 145 träffar. Denna sökning genomfördes främst för att minimera risken att viktiga dokument skulle förbises. Dokumenten genomlystes för relevans mot digitalisering och arbetsmarknad, men i slutändan beslutades alltså det primära materialet till Digitaliseringsstrategin och SOU 2015:91. Analysnivån är vad som beaktats vid valet av detta empiriska material. Endast rättsliga dokument med den svenska staten eller regeringen som avsändare kan användas för att belysa ”den svenska statens” förståelse av ”problemet”. Annat material som riksdagsdebatter, debattartiklar, tal och dylikt har valts bort då analysen troligt skulle bli konturlös och osammanhängande. En sådan analys skulle heller inte kunna påvisa en tänkt ”samlad statlig konceptualisering”, även om detta samtidigt är en svaghet inom den här studien, det vill säga att generaliseringen av ”staten” utifrån det empiriska materialet möjligen bygger på en för långsökt abstraktion. Denna abstraktion beivras dock med hänvisning till att när ”statsmaktens syn” eller ”övergripande föreställningar i samhället” ska undersökas så lämpar sig statliga utredningar (Bergström & Boréus, 2012, 382), samt genom en förståelse av staten som en centrering av strategiska relationer (Foucault, 1979, 20).

5 ANALYS

Förklarande texter inleder varje avsnitt för att positionera analysen till andra delar av studien. Avsnittet inleds med att i Digitaliseringsstrategin och SOU 2015:91 söka vilka problemrepresentationer som policyn bygger sina föreskrifter på, det vill säga vad som anses vara ”problemet”. Det nästkommande avsnittet redogör Bacchis fråga två, tre och sex, där bakomliggande antaganden och den politiska kontexten utforskas. Det tredje avsnittet lyfter fram och tydliggör två poänger som framkommer i det tidigare avsnittet, vilket möjliggörs genom att det andra avsnittet blottlägger policyns subjektivitet vilket möjliggör omproblematiseringar. Det fjärde och avslutande avsnittet inom analysen behandlar problemrepresentationernas effekter. Som tidigare motiverats leder analysnivån till att analysen hålls relativt svävande här, något som även kommenteras senare.

5.1 Hur representeras problemet med digitaliseringen i relation till arbetsmarknaden?

Den här delen av analysen sammankopplas med forskningsfrågan “Hur formuleras ”problemet” med digitaliseringen i relation till arbetsmarknaden i Digitaliseringsstrategin?” Ambition att avgränsa studiens fokus till arbetsmarknadsrelaterad digitaliseringspolitik visade sig vara inte helt lätt. Detta då, likt bakgrundsavsnittet antydde, “problemet” representeras som att digitalisering kan komma att ”påverka” stora delar av samhället. Problemrepresentationen bygger också på att stora förändringar måste genomföras för att ”hantera” digitaliseringen.

5.1.1 *Digitaliseringsstrategin*

Analysen tar avstamp i de mål som stakas ut i Digitaliseringsstrategin, i enlighet med Bacchis (2009, 35) rekommendation att utgå från vad policyn stipulerar. Tidigt proklamerar hur “[d]et övergripande målet är att Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter” (Regeringskansliet, 2017a, 6). Från detta kan uttolkas hur en del i problemrepresentationen utgörs av konkurrens. Sveriges position i en tänkt global hierarkisk ordning måste stärkas, således finns en latent hotbild om att denna utmanas. Som framhölls i materialavsnittet söker Digitaliseringsstrategin också peka ut riktningen ”för människor, näringsliv och andra delar av samhället” (ibid, förord) vilket förstås som en form av

metastyrning. Strategin har delats in i fem delmål, vilka enligt densamma ”förklarar hur digitaliseringen *ska kunna* bidra till en *positiv* samhällsutveckling” (ibid, 6, egen kursivering). Enligt strategin ska dessa delmål samtidigt gemensamt bidra till att Sverige ska nå Europas lägsta arbetslöshet år 2020 (ibid). Detta indikerar alltså samtidigt att om målen inte följs kan digitaliseringen komma att leda till en negativ samhällsutveckling. Samtidigt som det öppnar upp för frågan om vad en positiv samhällsutveckling är; policyns subjektiva och normativa aspekter (se Fischer, 2003; avsnitt 3.5) framträder. Dessa övergripande visioner kan ses som en form av målstyrning.

Målstyrning är abstrakta mål som delegerar auktoritet till andra att sköta implementeringen (Bengtsson, 1998, 43), vilket återknyter till motiveringen att Digitaliseringsstrategin valdes som primärt studiematerial. Konkurrensaspekten är framstående i dessa övergripande mål. Sverige kontrasteras mot jämförbara andra länder, samtidigt som detta säger oss att om delmålen inte följs så riskerar Sverige att *inte* vara bäst i världen på att ”tillvarata digitaliseringens möjligheter”. Likaledes riskerar Sverige att inte nå målet om Europas lägsta arbetslöshet 2020, om delmålen inte uppfylls. De fem (Digitala) delmålen (Regeringskansliet, 2017a, 11) lyder:

D-kompetens. I Sverige ska alla kunna utveckla och använda sin digitala kompetens.

D-trygghet. I Sverige ska det finnas de bästa förutsättningarna för alla att på ett säkert sätt ta del av, ta ansvar för samt ha tillit till det digitala samhället.

D-innovation. I Sverige ska det finnas de bästa förutsättningarna för att digitalt drivna innovationer ska utvecklas, spridas och användas.

D-ledning. I Sverige ska relevant, målmedveten och rättssäker effektivisering och kvalitetsutveckling ske genom digitalisering.

D-infrastruktur. Hela Sverige bör ha tillgång till infrastruktur som medger snabbt bredband, stabila mobila tjänster och som stödjer digitalisering.

Eftersom strategin hävdar att samtliga delmål syftar till att bidra till att nå Europas lägsta arbetslöshet år 2020 verkar målet om en minskad arbetslöshet vara både starkt relaterad till digitalisering/-en samt en prioriterad fråga. Med anledning av att detta övergripande mål ses som integrerat i delmålen tillåter strategin endast en väldigt snäv initial avgränsning. Delmålet *D-infrastruktur* utelämnas med motiveringen att det dels behandlas mycket marginellt i strategin, men också då det behandlar bredbandsinfrastruktur och digitalt informationsutbyte (ibid, 34–36), vilket bedöms ligga utanför studiens fokusområde.

Delmålen medger en förenklad läsning av den problemrepresentation de bygger på. Genom att ställa den första av Bacchis analysfrågor, ”Vad är ’problemet’ representerat för att vara?” går det att komma åt vilka problemrepresentationer som underbygger delmålen. Dessa skulle på så vis kunna lyda: Alla i Sverige kan inte utveckla och använda sin digitala kompetens. Alla kan inte ta del av, ta ansvar för eller ha tillit till det digitala samhället. Det finns heller inte tillräckligt bra förutsättningarna för att digitalt drivna innovationer ska utvecklas, spridas och användas. I Sverige saknas dessutom relevant, målmedveten och rättssäker effektivisering och kvalitetsutveckling i relation till digitaliseringen.

Den här läsningen tydliggör hur ”problemet” representeras som omfattande, vilket i sig är en intressant iakttagelse. Problemrepresentationen på denna höga abstraktionsnivå kan bidra med en förståelse om varför digitaliseringen stundom behandlas synonymt med *utveckling* eller *transformering*. Ambitionen att fokusera på problemrepresentationer relaterade till arbetsmarknaden kräver dock ett försök att snäva ner fokus *inom* målen. Nedan citat vittnar om hur detta kan se ut:

Digitaliseringen förändrar arbetsmarknaden i grunden. Såväl arbetets innehåll som arbetsmiljön påverkas. Yrken försvinner eller omvandlas samtidigt som nya yrken tillkommer. Förändringen är bred och berör flera sektorer samtidigt. Digitalisering bidrar även, bl.a. genom utvecklingen av delningsekonomin, till ökade möjligheter till arbete för de som i dag står utanför arbetsmarknaden och till eget företagande (ibid, 19).

Modaliteten i formuleringen är påfallande. Arbetsmarknaden förändras i grunden och Digitaliseringen står att skylla. Detta resonemang utvecklas i avsnitt 5.2, här uppmärksammas istället hur ”Det krävs en ständig anpassning till samhällsutvecklingen” (ibid), som kan utläsas som att en tillräcklig anpassning inte sker eller riskerar att inte ske. Häri blir det paradoxala i denna formulering tydlig, att ”samhället” måste anpassa sig efter ”samhällsutvecklingen”/digitalisering/-en (se Hall & Löfgren, 2006; Martin, 2008). Mot bakgrund av citatets inledning, att arbetsmarknaden förändras i grunden, representeras problemet också som att yrken försvinner och tillkommer, vilket implicit innebär att de människor som idag innehar dessa yrken i framtiden inte längre kommer ha det. På andra håll representeras problemet även gällande långsiktighet och samverkan. Detta formuleras som att lagstiftnings- och reformtempot måste *anpassas* för digitaliseringen.

I det digitala samhället behöver det finnas långsiktigt hållbar lagstiftning som stödjer utveckling och dess effektiviseringspotential. Lagar och förordningar behöver ge tillräckligt stöd för den digitala utvecklingen

och behovet av samverkan mellan aktörer. För att nå strategins mål behöver reformtempot öka och *lagstiftning som i onödan hindrar digitalisering anpassas* (Regeringskansliet, 2017a, 29, egen kursivering).

Liknande formuleringar återfinns i Regeringens skrivelse (Skr. 2017/18:47, 19) samt i ett Kommittédirektiv som betonar hur den snabba teknikutvecklingen ”...ofta kallad den fjärde industriella revolutionen, *för med sig* innovationer inom många sektorer [...] Samtidigt ökar kraven på en proaktiv policyutveckling eftersom hinder och oklarheter riskerar att hämma utvecklingen” (Dir. 2018: 85, 1).

I Digitaliseringsstrategin går även att läsa hur ”[e]n modernisering är påkallad och utbildningarna behöver motsvara den verklighet som de nyutexaminerade studenterna möter i ett digitaliserat samhälle” (Regeringskansliet, 2017a, 14). Hur beskrivs denna verklighet?

En alltmer digitaliserad ekonomi och arbetsmarknad ställer nya krav på digital kompetens hos arbetstagare inom ett stort antal branscher och sektorer. Att använda artificiell intelligens i sin yrkesutövning inom exempelvis vårdsektorn kan medföra högre produktivitet, högre träffsäkerhet och effektivisering men kräver samtidigt kompetensutveckling och en vidareutveckling av yrkesrollen. Det är av central betydelse att näringslivets och det offentliga behov av en alltmer digitalt kompetent arbetskraft kan mötas (ibid).

På detta sätt representeras problemet som ett om bristande digital kompetens. Gemensamt representeras problemet som en bristande anpassningsförmåga eller flexibilitet, sett till vad digitalisering och arbetsmarknad efterfrågar. Nyckelorden är digital kompetens och kompetensutveckling. Gement formuleras problemet som en ”påkallad” *omställning*, vars beställare är ”[e]n alltmer digitaliserad ekonomi och arbetsmarknad” (ibid). Detta kopplas an till dialogen mellan utbildningssystemet och arbetsmarknaden. Här formuleras ”problemet” som att utbildningssystemet måste *anpassas* i syfte att möta arbetsgivares behov: ”Utbildningssystemet behöver i större utsträckning matcha arbetsgivares behov av digital kompetens. [...] Detta bidrar sammantaget till att stärka omställningsförmågan och konkurrenskraften i Sverige” (ibid 14-15). Den mer generella problemrepresentationen som en bristande samverkan och anpassningsförmåga specificeras här och representeras genom relationen mellan utbildningssystem och arbetsmarknad. Vikten av *digital kompetens*, förmågan att anpassa sig och att vara flexibel inför den digitala utvecklingen ges således en central roll inom diskursen. Följande citat antyder hur en bristande digital kompetens formuleras som ledande till en minskad till utebliven möjlighet att ”få” eller behålla en anställning: ”Digital kompetens innefattar även förmågan att följa med i den digitala utvecklingen på ett sätt som *ger möjlighet att få och behålla en anställning*, att kunna starta

och driva företag eller för att stärka organisationers eller företags innovationsförmåga och konkurrenskraft” (ibid, 12, egen kursivering).

Ett relaterat argument som strategin framför är rörlighet på arbetsmarknaden. Denna relateras till ett livslångt lärande och till kompetensutveckling: ”Rörlighet på arbetsmarknaden i stort *ska eftersträvas*. Genom incitament för fortbildning, kompetens-utveckling och kompetensväxling förbättras också en sådan rörlighet” (ibid, 15, egen kursivering). Problemrepresentationen framstår återigen som gällande omställning och flexibilitet: “Digitaliseringsutvecklingen innebär att arbetsmarknaden förändras och det medför att arbetsgivare, såväl privata som offentliga, behöver ta ökat ansvar för att bidra till ett livslångt lärande” (ibid). Att arbetsmarknaden förändras uttrycks i passiv form utan subjekt, istället får här “Digitaliseringsutvecklingen” (ibid) agera handlande. Var förändringen är sprungen, om någon eller några driver den eller om det kan finnas andra sätt att hantera eller relatera till utvecklingen lyfts inte.

Konkurrensaspekten, vilken berördes inledningsvis, framträder i andra delar av Digitaliseringsstrategin. Argumentet formuleras som att en framskjuten ställning krävs såväl på nationell- som regional nivå för att ”skapa en enklare vardag...samt fler jobb och ökad tillväxt” samtidigt som en långsiktig verksamhetsutveckling med digitala lösningar ses som en utmaning (ibid, 30). Nedan lyfts vilka tekniker som strategin framhåller som ”pådrivande”, samtidigt som vikten av innovation (införande av nya idéer eller tekniker) framhålls. Detta antyder en kluven förståelse av teknik som varande delvis katalysator till förändringen, samtidigt som det drivande, tekniken, måste påskyndas genom aktiva beslut (att prioritera innovation):

För att ytterligare stärka möjligheterna till datadriven och digitalt driven innovation behöver forskning och innovation inom relevanta områden prioriteras och uppmuntras. Automatiserad behandling av stora datamängder, insamling av data, öppna data, molnteknik, robotik, artificiell intelligens, datorer med mycket hög kapacitet (high computing), blockkedjeteknik, 5G-teknik och sakernas internet är exempel på sådana områden (Regeringskansliet, 2017a, 23–24).

Denna problemrepresentation, vilken framhåller en potentiellt aktivare roll för staten i förhållande till teknik och innovation, komplicerar problembilden. Detta då det ger en motstridig bild av hur problemet förstås. Det indikerar dock att Hall och Löfgrens (2006) argument om att det finns en sammanhängande tråd inom svensk IT-politisk diskurs fortfarande verkar gälla. Hur politiska åtgärder krävs, samtidigt som ankomsten av vad de

kallar informations- eller kunskapssamhället ses som oundvikligt. I den policy som den här studien analyserar skulle detta istället kunna heta ”det digitala samhället” eller ”det digitaliserade samhället”. Den kluvna ”förståelsen” där ett reduktionistiskt förhållningssätt gentemot digitalisering främst verkar gälla, men där ett mer projektivistiskt förhållningssätt ibland lyser igenom kan möjligen förklaras mot bakgrund av att diskursen byggs av andra diskurser, pluralis, och kan vara inkonsekvent (Bacchi, 2009, 19).

Även om vikten av innovation framhålls, varnas samtidigt för möjliga risker relaterade till digitaliseringen och hur empati, intuition och humanism blir viktigare när teknik kan komma att ersätta handlingar som tidigare utförts av människor. Detta relateras till hur lagar kan komma att behöva ändras för att *möjliggöra* ett förbättrat innovationsklimat (ibid, 24–25). Regelverket får inte stå i vägen för innovationsklimatet.

Ovan återgivna citat bidrar till att lyfta hur problemet representeras i Digitaliseringsstrategin. Utläggningarna är en aning svävande då inget av delmålen relaterar direkt till arbetsmarknaden, medan alla påstås göra det indirekt. Detta motiverar att den statliga utredningen, SOU 2015:91, nedan tillgås. Överensstämmer problemrepresentationerna? Eftersom strategin bygger på den statliga utredningen skulle det vara lätt att förmoda att det förhåller sig så, men policydokumenten kompletterar varandra genom att det förstnämnda koncentrerar och avgränsar omfånget av det sistnämnda. På så vis blir det även intressant att beakta vad som utelämnas. Även om detta arbete delvis förekommer några av analysens följande delar kan tydliggörandet visa sig behjälpligt när problemrepresentationerna senare tacklas från andra infallsvinklar. Häre söks nämligen abstraktionsnivån koncentreras, det vill säga konkretiseras, till arbetsmarknaden.

5.1.2 Digitaliseringens transformerande kraft – vägval för framtiden

Här används utredningens förslag som utgångspunkt, i likhet med det föregående avsnittet. De sex *strategiska områden* som utredningen struktureras efter överensstämmer med Digitaliseringsstrategins delmål, bortsett från ett som fallit bort: ”Regelverk som fungerar i och för den digitala omställningen” (SOU 2015:91, 117). Av de totalt 14 förslag (frånsett förslag från tidigare delbetänkanden, se ibid, 35–38) som utredningen ger tas här fasta på tre, vilka samtliga ligger under det strategiska område som utelämnats (alternativt brutits ned och spridits ut). Förslagen som här fokuseras är: ”4.4.1 Genomgång av digitaliseringsförsvårande lagstiftning” (SOU 2015:91, 124); ”4.4.2. Utredning om arbetsrätt och konsumenträtt i den

digitala ekonomin” (ibid, 126), och; ”4.4.3 Utredning om socialförsäkringssystemet för anpassning till den digitala ekonomin” (ibid, 129).

Rubriksättningen av förslagen är adekvat, varför innehållen presenteras och problematiseras kortfattat. I ordning: ”Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att göra en kartläggning över digitaliseringsförsvårande lagstiftning i samhället”, vilket motiveras med att nya sätt att arbeta och tillhandahålla tjänster och produkter ”uppkommer” genom digitaliseringen varför den befintliga lagstiftningen kan ”försvåra digitaliseringen” (ibid, 124). Det andra förslaget lyder: ”Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över om någon del av arbetsrätten och konsumentlagstiftningen behöver anpassas mot bakgrund av nyttjande- och delningsekonomin” (SOU 2015:91, 126), vilket motiveras genom att betona hur ”den framväxande” nyttjande⁵- och delningsekonomin⁶ möjliggör för människor och företag att sälja sina underutnyttjade tillgångar. Samtidigt som detta innebär att skiljelinjen mellan arbetstagare och arbetsgivare suddas ut vilket leder till att ”[d]e som tillhandahåller tjänsterna arbetar ibland under anställningsliknande förhållanden, utan att vara anställda” (ibid, 126–127).

Det tredje förslaget som här lyfts lyder: ”Regeringen bör tillsätta en utredning eller på annat lämpligt sätt se över om socialförsäkringens nuvarande utformning behöver justeras för att anpassas till delvis nya och förändrade förhållanden för arbetstagarna som utvecklas på arbetsmarknaden genom digitaliseringen” (ibid, 129). Motivet lyder: ”Arbetsmarknaden förändras i grunden genom den digitala utvecklingen” (ibid). Här framhålls hur yrken försvinner eller förändras vilket relateras till hur vikten av att vidareutbilda sig kommer att öka ”i och med den *transformering* som nu sker” (ibid, egen kursivering). Här tydliggörs hur problemrepresentationerna, dokumenten emellan, delvis samstämmer, men hur frågan om trygghetssystem inte ges särskilt stort utrymme. Problemet representeras som att yrken försvinner och att människor måste vara beredda att ställa om inför detta. Digitaliseringsstrategin lyfter frågan om trygghetssystem endast marginellt i förordet men problematiserar inte frågor om arbetsrätt eller konsumentlagstiftningen, i likhet med SOU 2015:91.

Genom dessa utdrag från utredningens förslag går att vidareutveckla statens problemrepresentation av digitaliseringen i relation till arbetsmarknaden. Den nuvarande lagstiftningen är bristfällig, trygghetssystemen kan komma att behöva förändras och människor måste

⁵ ”Nyttjandekonomi” förklaras som ”...hur ekonomin förändras till att baseras på användning av tjänster i stället för [att baseras] på ägande av produkter” (SOU 2015:91, 66; Regårdh, 2015, 326).

⁶ ”Delningsekonomi” (del av nyttjandekonomin) ”framväxten av delningsekonomin beror på att digitaliseringen ger möjligheter till att med låga transaktionskostnader matcha utbud och efterfrågan. Det reducerar den vilande överkapaciteten gällande både varor och tjänster” (som fotnot 5).

utbilda sig för att anpassa sig till det nya klimat som digitaliseringen och arbetsmarknaden ”kräver” (ibid, 120). Därigenom kan ”problemet” sägas vara en bristande anpassningsbarhet eller omställningsförmåga. Samtliga aspekter som lyfts – utbildningsnivå, digital kompetens och flexibilitet – har gemensamt är att alla relaterar till en omställning, att *anpassa* sig efter digitaliseringen. Inte påverka, bidra eller utveckla denna. Orsakssambandet formuleras som enkelriktat, samtidigt som detta ska kontrasteras mot vad som framhölls i det föregående avsnittet ang. innovation. Hur problembilden kompliceras genom motstridigheten i hur utvecklingen samtidigt formuleras som oundviklig, men hur denna oundviklighet samtidigt endast nås om vissa politiska åtgärder genomförs.

5.1.3 Sammanfattning av problemrepresentationerna

Problemrepresentationerna bygger på några sammanhållande bilder som sammanfattas för ökad tydlighet. För det första verkar digitaliseringen konceptualiseras som opåverkbar eller autonom, i paritet med tidigare forskning (Hall & Löfgrens, 2006). Att digitaliseringen i princip behandlas som synonymt med *utveckling* hjälper eventuellt till att förklara varför digitaliseringen är svår att konceptualisera och avgränsa (argumenterbart svårare än IT eller ICT). Detta leder in på den andra problemrepresentationen som bygger på att digitaliseringen kräver anpassning. Arbeten försvinner, arbeten tillkommer (eller skapas) och individualiseras (SOU 2015:91, 129; referens till Felländer, 2015) och arbetsmarknaden måste göras mer flexibel (Regeringskansliet, 2017a; SOU 2015:91). Således formuleras problemet som att lagar och regler ska anpassas i syfte att acklimatisera för en förändring som ”drivs” av detta/denna svårgripbara fenomen/process, digitaliseringen. För det tredje kan båda problemrepresentationer relateras till konkurrensaspekten. Detta då problemrepresentationerna kan förstås genom att se till hur och varför staten bereder väg för digitaliseringen, där exempelvis internationella jämförelser⁷ lyfts (även om detta inte nödvändigtvis måste tillskrivas något egenvärde).

Effekter, tendenser och trender i samhället identifieras: 35–53 procent av de nuvarande jobben försvinner (SOU 2015:91, 83; Frey och Berger, 2015, 121, 123); nya jobb ”kräver” högre utbildning och kompetensutveckling (SOU 2015:91, 82) och ökad flexibilitet. Digitaliseringen ses som ”katalysatorn, möjliggöraren och motorn” (ibid, 16, 57) och för att inte tappa i internationella jämförelser ”tvingas” staten förebrå digitaliseringen genom att på-

⁷ Exempelvis nämns EU-kommissionens digitaliseringsindex (DESI) (SOU 2015:91, 161; EU-kommissionen, 2018).

skynda lagförändringar. Något som verkar vara påkallat i syfte att bevara den nuvarande samhällsordningen. Att förändra för att behålla på samma sätt, och det paradoxala i det, kan möjligen tolkas mot bakgrund av att begreppet *digitaliseringen* verkar innefatta så pass omfattande föreställningar ”effekter” samtidigt som problemet formuleras som ett fenomen eller en exogen chock, snarare än en process. Om då målbilden är ett samhälle som inte nämnvärt skiljer sig från det nuvarande (åtminstone inte strukturellt, men måhända med smärre skillnader konventionellt klassade som ”bättre” – mer demokratiskt, jämlikare, miljövänligare etc.) verkar det rimligare att vara ”anpasslig” för att möta dessa förändringar för att efteråt kliva ur mötet mer eller mindre intakt. En av få tydliga kontrasteringar i SOU 2015:91 kan här lyftas i syfte att begripliggöra denna övergripande problemrepresentation. Denna kontrastering utgör samtidigt en av få tydliga liknelser av den typ av dikotomisering av hot och möjlighet som tidigare identifierats (Goodwin och Spittle, 2002, 235). Samtidigt som ett latent ”om inte” kan utläsas genomgående inom policyn.

Vilket samhälle kommer vi att ha framöver? Kommer det vara ett digitaliserat, individualiserat demokratisk, klimatsmart och hållbart samhälle där nyttjandekonomin, där tillgång till nyttjande snarare än ägande, har en allt större betydelse? Kommer det vara ett samhälle där vi arbetar mindre men välfärden är bättre än i dag? Eller kommer det att vara ett samhälle där resurserna, såväl de ekonomiska som de kulturella och sociala, är mycket ojämnt fördelade, där ojämlikhet och maktlöshet växer och där människors integritet hotas? Ett samhälle där demokratin är satt på undantag då globala företag har så omfattande makt att folkvalda politiker i realiteten inte har någon? Kommer vissa enskilda personer ha kompetens, resurser och makt att sätta villkoren för andra människor? (SOU 2015:91, 63).

Problemet representeras således som att arbetsmarknaden kan komma att förändras på många sätt. Arbeten försvinner och dess karaktär stöps om. Problemet representeras också delvis som ett samverkansproblem, både mellan myndigheter och andra organisation bland annat genom hur reformtempot beskrivs som för långsamt. Utbildningsväsendet anses heller inte anpassat efter vad arbetsmarknaden efterfrågar. Problemrepresentationen verkar dock centreras kring flexibilitet och omställning.

5.2 Antaganden som underbygger problemrepresentationerna och den politiska kontexten

Som det föregående avsnittet visat verkar den samlade problemrepresentationen bygga på att både den svenska statsmakten men även företag och, framförallt, medborgarna måste vara flexibla och villiga att ställa om. Att problemrepresentationen av digitaliseringen i relation till arbetsmarknaden ses som så omfattande gör bilden något otydlig, men just spretigheten utgör samtidigt del av representationen.

De följande avsnitten söker blottlägga implicita antaganden och politiska rationaliteter som underbygger policyn. Därför svarar avsnittet mot forskningsfrågan: "Utifrån befintlig forskning, hur kan underliggande antaganden inom svensk digitaliseringspolitik synliggöras?" Avsnittet har delats in i underrubriker utskrivna som påståenden utlästa från policyn. Dessa utgör identifierade antaganden, underliggande konceptuella logiker och politiska rationaliteter som bygger diskursens grund, utan dessa skulle det inte vara möjligt att tala i termer av "lösningar" och "problem". Exempelvis kräver målet om att Sverige ska vara bäst i världen på att tillvarata digitaliseringens möjligheter en förförståelse av hur ett "bättre" tillstånd skulle se ut. Genom att ifrågasätta policyns premisser möjliggörs omproblematiseringar (Bacchi, 2009, 39). Dessa förgivettaganden placeras även i ett större politiskt sammanhang, varför avsnittet svarar mot Bacchis andra, tredje och sjätte fråga.

5.2.1 Digitaliseringen slår ut gamla arbeten men skapar arbeten som kräver högre utbildning

Det här antagandet har delvis redan behandlats i det föregående avsnittet. Den följande redogörelsen skiljer sig även något från de nästkommande då den inte i lika stor utsträckning behandlar djupgående konceptuella logiker. Istället syftar det till att understryka hur "digitaliseringens effekter" i många fall bygger på uppskattningar (förutsägelser) varför antaganden om dessas effekter måste undersökas. Rationalisering, automatisering och andra effektiviseringar behandlas som digitaliseringens "effekter" och som sanningar, snarare än som att en strävan mot dessa mål skulle kunna beskrivas som en process, som sammantaget skulle kunna benämnas digitalisering/-en. Hönan-eller-ägget-problematik lämnas för nu därhän, men återkommer senare. Men "digitaliseringens" (ägandeform) effekter behandlas som att de, skulle de förverkligas (studierna bygger på projiceringar), måste efterföljas av förhöjda samhällsliga utbildningsnivåer. Dels blir det här viktigt att synliggöra och ifrågasätta

modaliteten i påståenden om att arbeten automatiseras eller på annats sätt försvinner inom problemrepresentationen. Som redogjordes i avsnitt 5.1.3 uppges uppskattningar om 35–53 procent (SOU 2015:91, 83) medan Digitaliseringsstrategin anser det nog att hävda hur ”[r]örlighet på arbetsmarknaden i stort ska eftersträvas” (Regeringskansliet, 2017a, 15) samt att ”[y]rken försvinner eller omvandlas samtidigt som nya yrken tillkommer” (ibid, 19). Det första av dessa citat belyser samtidigt hur denna förändring är önskvärd: ”...ska eftersträvas” (ibid, 15). Studier av automatiserbarhet (se avsnitt 2.2.) bygger just på uppskattningar, varför utgångspunkten i dessa som sanningar måste ses som antaganden oavsett hur rimliga eller orimliga de är. Dessa typer av projiceringar eller förutsägelser (även om modaliteten verkar ha förändrats främst utanför studierna) är också av den sort som troligtvis påverkas av själva projiceringen (förutsägelsen) i sig.

Skulle uppskattningarna av ”digitaliseringens” rationaliserande effekter visa sig gilla, det vill säga att flera av dagens arbetare rationaliseras bort, bemöts detta inom policyn som att det ”måste” följas av att arbeten ska skapas. Detta förgivettagande, med skenbar objektivitet, antingen ignorerar, glömmer eller godtar inte argumentet om att det elementära problem som följer produktivitetsökningar gement med en minskad efterfråga på arbetskraft är ett om distribution (Autor, 2015). Vilket skulle fordra legitima och praktiska förfaringsätt att fördela ekonomiska medel för att försäkra en funktionerande ekonomi genom att upprätthålla önskvärda samhällsfunktioner, och troligen även en dräglig eller förbättrad levnadsstandard. Mot bakgrund av detta resonemang kan framtiden ses som ett oändligt antal påliggande bifurkationer där progressionens riktning påverkas av hur den rådande ordningen förstås och formas diskursivt. Med anledning av detta kan formuleringar om att arbeten kommer att försvinna och att arbeten kommer skapas båda anses lika rimliga och orimliga på samma gång. Återigen, subjektiviteten blottläggs.

Hur en högre utbildningsnivå ”krävs” för de nya arbeten som tillkommer (eller skapas om de inte efterfrågas) framhålls genomgående, samtidigt som ”risker” stundom lyfts. I strategin formuleras detta som: “Nya jobb skapas och bidrar till att ställa om arbetsmarknaden för den digitala ekonomin” (Regeringskansliet, 2017a, 8). Medan utredningen utvecklar:

De nya arbeten som skapas i och med digitaliseringen kommer framför allt de med högre utbildning tillgodo.⁸ Högkvalificerade jobb kommer att skapa allt mer av värde och därför ge än högre löner. Det ger i sin tur en ökad efterfrågan i den lokala tjänstesektorn. Lågkvalificerade yrken har redan automatiserats i hög

⁸ ”...där kvalificerad it- och digital kompetens, kreativitet och problemlösningsförmåga efterfrågas” (SOU 2015:91, 133).

grad i Sverige. Yrken som kräver medelhög utbildning och som har rutinartade arbetsuppgifter kommer också i snabb takt att ersättas av automatisering och robotisering. Utvecklingen riskerar att leda till ytterligare konkurrens om och lönepress på låglönejobben eftersom många personer med medelhög utbildning kommer att söka sig till jobb med lägre krav. Det riskerar att leda till ökande klyftor vilket är en utmaning som samhället behöver möta (SOU 2015:91, 18)

”Att transformationen” [...] ”förutsätter livslångt lärande” beskrivs som att det länge varit känt (ibid, 86). Här hänvisas Europeiska unionens råds resolution om ett livslångt lärande. I resolutionen anges olika skäl som motiverar prioriteringen av det livslångt lärande, bland annat: ”Utbildning är ett nödvändigt medel för att främja social sammanhållning, aktivt medborgarskap, självförverkligande, även i yrkesutövning, anpassningsförmåga och anställbarhet” (2002/C 163/01) samt genom prioriteringar i riktlinjer för sysselsättning genom anpassningsförmåga och utbildning, med hänvisning till extramötet i Luxemburg, 1997 (ibid). Livslångt lärande motiveras även genom det ”strategiska målet att Europeiska unionen skall bli världens mest dynamiska kunskapsbaserade ekonomi...” (ibid), med hänvisning till rådets möte i Lissabon i mars 2000, vilket är skälet som anges i SOU 2015:91. Antagandet att ny teknik skulle kräva högre utbildning relaterar kanske mer till en generell strävan om att höja utbildningsgraden, snarare än att ökade kunskaper behövs för att möjliggöra att ny teknik kan nyttjas. Att undersöka motiven bakom argumentationen är dock inte studiens syfte. Även om en omskrivning från en generell strävan mot höjda utbildningsnivåer inom EU till ett nationellt mål om digital kompetens inte verkar alltför otänkbar, särskilt då IT-kunskaper omnämns som prioriterat mål (2002/C 163/01).

En liknelse från Digitaliseringskommissionens antologi *Om Sverige i framtiden – en antologi*, SOU 2015:65, kan här med fördel lyftas för att problematisera antagandet om att ny teknologi måste mötas med förhöjda utbildningsnivåer: 1975 kostade världens snabbaste superdator (CDC 7600) fem miljoner usd, medan en iphone idag (skrivet 2015) kostar fyra hundra och har samma processorhastighet (Frey & Berger, 2015, 107, med hänvisning till MGI, 2013). Här går att relatera till skillnaden mellan den första och den nuvarande telefonen i ens ägo, men utvecklingen av superdatorer mellan år 1975 och nutid ligger inte lika nära till hands (se TOP500, 2018). Här problematiseras dock *nödvändigheten* i att ny teknologi skulle ”kräva” högre utbildning. Detta med tanke på hur närmare 80 procent av väst- och utvecklingsländer⁹ idag använder en smartphone (Deloitte, 2017) helt utan (särskild)

⁹ Sett till hela världen sjunker andelen till mellan 35 och 65 procents-nivån, beroende på uppskattning (se Zenith, 2018; Statista, 2018).

utbildning. Det är därför möjligt att förgivettagandet om att den digitala kompetensen *måste* höjas ignorerar att användargränssnitt (interaktion mellan teknik och människa) också utvecklas, alternativt kan de bakomliggande ambitionerna vara annorlunda.

5.2.2 (*Rationella*) medborgare har en skyldighet att anpassa sig

Det här avsnittet återkopplar till att problemet representeras som ett om flexibilitet och anpassning, vilket centrerar diskursen inom Digitaliseringsstrategin och SOU 2015:91. Det viktigaste för att Sverige, samhället, ska klara omställningen är att en hög flexibilitet och omställningsvilja uppnås. Diskursivt lämnas inget utrymme att inte söka digital kompetens, att acceptera en individualiserad arbetsmarknad (ibid; Felländer, 2015) eller att arbeta under ”anställningsliknande förhållanden, utan att vara anställd” (SOU 2015:91, 91) genom någon form av plattformsjobb.¹⁰ ”För att individer ska kunna arbeta på en digitaliserad arbetsmarknad som kontinuerligt kommer kräva nya kunskaper och förmågor ställs nya krav på utbildningssystemen och formerna för fortbildning och kompetensutveckling” (ibid, 18).

Samtidigt har utredningen intervjuat Mårten Blix, författaren till den bok (2017) som nämndes i inledningen, vilken alltså varnade för hur påfrestningarna på de nuvarande välfärdssystemen kan komma att bli ohållbara (även Åkesson i *Sydsvenskan*, 2018). Han argumenterar i intervjun för att det inte är givet att nya arbeten skapas i samma takt som nuvarande arbeten ersätts av digital teknik (SOU 2015:91, 85). Här lyfter Blix vidare två viktiga skillnader mot tidigare teknikskiften: digitalisering/-en verkar påverka (drivas inom) många sektorer samtidigt, istället för enbart enskilda, samt att förändringstakten är högre än tidigare teknikskiften vilket gör ”omställningen” svårare (se resonemanget om makrouppfinningar (Castell, 2000; avsnitt 2.1). Här kan Moores lag nämnas för att belysa förändringstakten av en del av den tekniska utvecklingen. Detta är en prediktion från 60-talet av en av medgrundarna till teknikföretaget Intel och sade att antalet transistorer som får plats på ett datorchips fördubblas minst vartannat år, samtidigt som kostnaderna sjunker (Nationalencyklopedin, 2018, ”Moores lag”). Även om denna trend sedan 2016 verkar vara bruten så innebär det inte att utvecklingen mot högre processorhastighet och lägre kostnader brutits (Simonite, 2016). Om en människa ersätts till följd av att ny, bättre och/eller billigare teknik utvecklats för att utföra den uppgift denna människa tidigare utförde är det inte orimligt att tänka att någon annan typ av teknik också kommer att vara bättre och/eller

¹⁰ Innehåller vanligen tre parter: en uppdragsgivare, en arbetare villig att genomföra ett uppdrag och en digital plattform som sammanför dem. Plattformen sköter avtalen och betalningen och fungerar därför som arbetsgivare i praktiken, men har inte samma juridiska skyldigheter (se exempelvis Eurofound, 2018).

billigare för att utföra den uppgift personen utbildar sig till att kunna göra, särskilt som teknikutvecklingen vanligen sker i långt högre takt än det tempo en människa anskaffar sig nya kunskaper. Antagandet om att utbildning är en rimlig ”lösning” ter sig också makabert mot att arbetsmarknaden globaliseras (oaktat orsak och drivkraft), vilket ökar konkurrensen om varje givet arbetstillfälle. Att medborgarna anses ha en skyldighet att ställa om utläses genomgripande eftersom inget utrymme att inte ställa om ges. ”...individens kontinuerliga utveckling av kunskap och kompetens är såväl önskvärt som nödvändigt i samhället och på en global arbetsmarknad i ständig förändring (SOU 2015:91, 86 med referens till Globaliseringsrådets kansli, 2009).

5.2.3 Ett förvärvsarbetande samhälle är ett välmående samhälle

Antagandet kan framstå överflödigt. En låg arbetslöshet innebär många konventionellt sett eftersträvansvärda samhällseliga följder. Åtminstone är detta troligt den vanligaste intuitiva förståelsen. Ett arbetande samhälle är ett konsumerande samhälle. Människor upptagna med arbete utför färre brott (Altindag, 2012; Edmark, 2005), frånsett fortkörning och andra mindre företeelser som går att betala sig ur. De betalar skatt och betar sig i övrigt på ett samhällseligt förväntat och önskat sätt.

Men oavsett om dessa samband finns eller inte så lämnar diskursen inget utrymme för att utreda hur ett samhälle skulle se där en mindre andel av befolkningen än den nuvarande förvärvsarbetar. Hade det gått att upprätthålla sociala värden och en samhällselig ordning som gemensamt bedöms som eftersträvansvärda även om antagandet att arbetet är ett måste efterlämnas och alternativ utreds?

5.2.4 Den nuvarande samhällsordningen måste fortsätta

Det här antagandet relaterar till samtliga tidigare nämnda, men kanske framförallt det om att medborgarna har en skyldighet att anpassa sig. Detta kopplades tidigare an till att problemet representeras som ett flexibilitets- och anpassningsproblem, där tolkningen baseras på en sammanvägd läsning av policydokumenten som analyseras. Att problemrepresentationerna skulle bygga på att den nuvarande samhällsordningen ska behållas är dock inte helt självklart. Detta främst då *förändringen* eller *transformationen* beskrivs just i sådana termer, vilket leder tankarna till att någonting i sin nuvarande form förändras till en ny, från den tidigare fränskild, form. Exempelvis står att läsa: ”Det kännetecknande för genomgripande

samhällsförändringar är att de omstöper samhället i dess grundfundament. Det påverka värderingar, attityder och beteenden, vilket förändrar sammanhållning och socialt samspel” (SOU 2015:91, 91). Detta citat verkar tala direkt emot argumentet om att problemrepresentationerna verkar bygga på ett antagande om att samhällsordningen måste fortsätta, men kan kontrasteras mot det följande, vilket lyfter ”eftersträvansvärda” aspekter:

Ett visionärt ledarskap krävs där politiken agerar för att förbättra förutsättningar för att digitaliseringen av Sverige sker på ett sätt som ökar samhällsnyttan. [...] Vissa delar driver hållbar ekonomisk utveckling, vissa delar hushåller med resurser, andra handlar om det kollektiva samhället och ytterligare andra handlar om individen (ibid).

Även dikotomiseringen som lyftes i sammanfattningen av problemrepresentationerna (avsnitt 5.1.3) stärker argumentet om att staten representerar problemet efter premissen att den nuvarande samhällsordningen måste behållas.

Detta antagande betyder inte att ingen förändring sker. Att staten tycks representera problemet på en premis om att en stor förändring sker, att samhället är inne i en omvälvande transformering (SOU 2015:91, exempelvis 15, 58, 86, 110, 131, 133) är tydligt. Detta kan med fördel jämföras med de citat från WEF som lyftes i inledningen av den här studien. Begreppet *transformering* används dock inte i Digitaliseringsstrategin, vilket i sammanhanget får anses utgöra en betydelsefull skillnad. Istället används *förändringen* (Regeringskansliet, 2017a). Den diskursiva inramningen skiftar styrka och dämpar konnotationerna till en gradvis förändring snarare än en samhällelig chock. Oaktat så behandlas *transformeringen* eller *förändringen* som exogen; utanför statlig påverkan. Skillnaden blir dock tydlig när den parlamentariska socialförsäkringsutredningen (SOU 2015:21) kommenteras i SOU 2015:91. Där nämns hur det anses beklagligt att digitaliseringens påverkan på arbetsmarknad och anställningsförhållanden, och huruvida det nuvarande trygghetssystemen är kompatibelt med digitaliseringen, inte lyfts (131-132). Detta lyfts dock endast i diskursens marginaler. Punkten framhölls tidigare (avsnitt 5.1.2) om hur problemet representerades i relation till hur arbetsmarknaden förändras och att detta måste följas av anpassning. Antagandet återkopplar till det till synes paradoxala i att göra stora förändringar för att behålla på samma sätt (avsnitt 5.2.3). Varningar om digitaliseringen och nuvarande trygghetssystemets inkompatibilitet återfinns i andra svenska långsiktiga utredningar, exempelvis inom den statliga analysgruppen Arbetet i framtidens (2016, 24) arbete. Medan en liknande problematik tidigare benämnts som ”en utmaning för den sociala sammanhållningen” i relation till en ökande

global konkurrens och teknikförändringar (Ds. 2013:91, 225), med en varning om att detta problem kommit att bli ”allt mer brännande” (ibid, 208). Trots detta reses alltså inte punkten inom Digitaliseringsstrategin mer än marginellt inom förordet.

5.2.5 Linjär tillväxt måste eftersträvas men ”grön” tillväxt är möjlig

Det här antagandet innefattas av det ovan redogjorda (4.2.3) men förtjänar att lyftas separat i och med att det är ett centralt antagande och ett som ifrågasatts från, främst, politiskt ekologiskt håll. Exempelvis Hornborg, (2001; 2015) menar att ”hållbar utveckling” är en oxymoron och argumenterar för att tillväxt endast sker på bekostnad av miljön och den ekonomiska periferin. Att hållbar utveckling och grön tillväxt är möjlig ifrågasätts dock inte i varken Digitaliseringsstrategin eller SOU 2015:91, även om de båda stundom bejakar och stundom utelämnar dimensioner av ekologi och ekonomi som skulle kunna vara motstridiga. Exempelvis heter det emellanåt:

Näringslivets utveckling är central för att skapa en hållbar tillväxt i Sverige. En god svensk industriell konkurrenskraft är avgörande för utvecklingen och behöver främjas utifrån kunskap och medvetenhet om vilka sätt digitaliseringen förändrar förutsättningarna för företag (SOU 2015:91, 21) och,

En inre marknad med ett gott och välfungerande regelverk för den digitala ekonomin och gränsöverskridande e-handel har stor potential att bidra till hållbar tillväxt och konkurrenskraft (Regeringskansliet, 2017a, 26).

Medan samma fråga på andra håll poängterar vikten av att minska nyttjandet av naturresurser och att förändra det ekonomiska systemet:

Ett hållbart utnyttjande av naturresurser och en cirkulär och biobaserad ekonomi kan ge minskad klimat- och miljöpåverkan och därmed bidra till omställningen till ett fossilfritt Sverige och till att nå de svenska miljömålen. Användningen av digitala tjänster kan bidra till omställningen genom att produkter ersätts av tjänster, viss användning intensifieras eller att det blir enklare att återanvända eller dela produkter (Regeringskansliet, 2017a, 31–32).

Definitionen av ”hållbar utveckling” lånas av Brundtlandkommissionen: ”en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov” (Brundtland Commission, 1987; SOU 2015:91, 111). Vilket ligger i linje med Hornborgs (2001, 24) härledning av argumentet om att lösningen till

miljöproblemen går genom ekonomisk tillväxt, och att detta ska ha beförats vid FN-konferensen om miljö och utveckling i Rio de Janeiro, 1992, där rapporten behandlades. Även om detta utgör ett centralt antagande ligger en utvidgning av resonemanget utanför den föreliggande studiens omfång. Att undersöka hur digitaliseringen relaterar till ekologisk hållbarhet och linjär tillväxt skulle kunna vara en utgångspunkt för fortsatta studier, vilket samtidigt skulle vidareutveckla Verdegem och Fuchs (2013) studie.

5.2.6 Digitaliseringen driver samhällsutvecklingen och ”ställer krav”

Det här antagandet har tidigare behandlats men utgör en central del av studien, varför det utreds vidare. Det här antagandet avslutar sedermera den här delen av analysen. Antagandet återfinns genomgående inom både Digitaliseringsstrategin och SOU 2015:91, men häri kommer främst den sistnämnda att användas för att söka härleda resonemanget, samtidigt som utomstående källor (Hall & Löfgren, 2006; Hornborg, 2015) inkluderas som tidigare härlett resonemanget).

Bland annat går att utläsa hur ”[d]igitaliseringen anses vara den enskilt starkaste förändringsfaktorn i samhället fram till år 2025” (SOU 2015:91, 59) medan samma stycke lyfter att digitaliseringen verkar tillsammans med andra samhällstrender som *driver* utvecklingen. Här refereras en rapport från Kansliet för strategisk analys (Regeringskansliet, 2014) som just uppskattar att *ny teknologi* är den starkast drivande trenden, medan sju andra centrala trender identifieras, exempelvis globalisering, makroekonomiska förskjutningar (mot öst), urbanisering och migration (ibid, 17). Rapporten gör gällande hur den primärt riktar sig till den svenska politiska sfären och Regeringskansliet och att analysens tidshorisont ligger bortom två mandatperioder. Rapporten klarlägger även att den *inte* är preskriptiv eller policyinriktande. I inledningen poängteras även hur det är frestande att extrapolera de trender som verkat de senaste tio åren, men att ”...det enda vi vet med den förutsägelsen är att den kommer att vara fel” (ibid, 9). Mot bakgrund av detta, oaktat rapportens rimlighet, är det intressant att den används för att understödja argument inom SOU 2015:91.

Att digitaliseringen är den starkast drivande kraften i samhällsutvecklingen, och att den *påverkar* tillväxt, arbetsmarknad, utbildning, kompetensutveckling samt försäkrings- och välfärdssystem går också att utläsa på andra håll (ibid, 110). Även hur samhället befinner sig i en tredje- eller fjärde industriell revolution, beroende på om elektroniken räknas med (ibid, 68). På annat håll formuleras dock en förståelse som skiljer sig gentemot den övergripande. Denna skulle kunna vara endast ett förbehåll, men formuleras alltså oavsett:

Den höga förändringstakten gör att behoven av digitaliseringsfrämjande insatser snabbt kan ändra karaktär och behov flytta mellan olika områden och målgrupper. *Utvecklingen är svår att förutse eftersom den följer av ett komplext samspel mellan teknologiska, politiska, ekonomiska och sociala faktorer* (ibid, 120, egen kursivering).

Ovan förhållningssätt gentemot ”fenomenet” digitaliseringen antyder antingen en dialektisk eller dualistisk konceptualisering (jmf Hofkirchner, 2013; Verdegem & Fuchs, 2013) eftersom det framhåller olika aspekter, härledda till både bas och överbyggnad, adresseras. Men citatet poängterar att dessa hör samman, dock inte *hur*.

Citatet ovan (SOU 2015:91, 120), hänvisar till Framtidskommissionens slutrapport (Ds. 2013:19, 73–76), varför sidorna 70–78 genomgicks, men här måste rapporten angett fel referens. Det närmsta uttrycket (ibid, 70) talar om hur automatiseringen, robotiseringen och digitaliseringen av produktionsprocesserna kommer att fortsätta och hur detta innebär nya möjligheter och utmaningar för individer, företag och nationer. Stycket avslutas med poängen att ”[e]n central utmaning är därför att hela tiden följa och ligga i framkanten av teknikutvecklingen” (ibid) vilket påvisar en annan hållning, nämligen att teknikutvecklingen driver utvecklingen medan någon, tolkningsvis det svenska samhället, samtidigt har möjlighet att ligga i dess framkant (se tidigare avsnitt; Hall & Löfgren, 2006).

En annan källa som flitigt refereras i SOU 2015:91 och således även influerat Digitaliseringsstrategin är den antologi som tidigare lyfts, SOU 2015:65. Bland annat antagandet om att arbeten försvinner stöds med hänvisning till Frey och Berger (2015) som ingår i denna, där båda, men främst Carl Frey, verkar varit inflytelserika inom den framväxande diskursen kring automation och digitalisering. Exempelvis har studien *The Future of Employment: How Susceptible are jobs to automation?* (2013 på Oxfords hemsida; sedermera publicerad 2017) enligt Google Scholar citerats över 3000 gånger. Frey och Berger har även uppdragits av OECD att utreda frågan (Frey & Berger, 2016). Antologin refereras även för argumentet om att digitaliseringen skulle *leda till* individualisering. Där står hur ”[d]igitaliseringen både möjliggör, förutsätter och leder till individualisering” (SOU 2015:91, 91). Detta argument bygger på Felländer (2015, 99) vars studie ingår i antologin. Argumentet blir särskilt intressant eftersom arbetsmarknadens individualisering i regel formuleras som oundvikligt i strategin och SOU 2015:91, medan den förstnämnda samtidigt nämner att “En arbetsmarknad som underlättar för entreprenörer och eget för *ska eftersträvas...*” (Regerings-

kansliet, 2017a, 19). Detta kopplar återigen an till digitalisering som både oundvikligt, men samtidigt eftersträvansvärd.

Det är naturligtvis snårigt att härleda hur problemrepresentationens antaganden framkommit. Hur stort utrymme de olika ”experterna” ges är dock beaktansvärt, det vill säga hur stor deras respektive inverkan varit över problemrepresentationerna i policyn. Detta leder tankarna både till Hedlunds (2014) argument om att experter inte kan ses som objektiva samt till Knaggårds (2015) studie över omtolkningen av vetenskapliga- till politiska problem. Experternas eventuella agendor lämnas därhän med hänvisning till studiens syfte, men ett par intressanta observationer är ändå möjliga. För det första kan experternas slutsatser, eller åtminstone i vilken linje dessa skulle ligga, anses vara kända redan innan antologis utgivning. Detta då deras tidigare studier enkelt hade kunnat tillgås, samtidigt som många av dem varit aktuella i tidigare statliga utredningar och dessutom varit delaktiga i liknande kommissioner. För det andra ger hänvisningen till dessa experters studier, som gement alltså bygger problembilden i SOU 2015:65 som sedermera skrivs samman och vidareförmedlas via SOU 2015:91 och Digitaliseringsstrategin, legitimitet till den problemrepresentation som förmedlas. Genom att ge sken av objektivitet (Boswell, 2009), igen, oaktat experternas eventuella agendor, utestängs andra sätt att representera problemet.

En tredje observation tar avstamp i hur problemet formuleras och hur digitaliseringen behandlas diskursivt. Observationen relaterar till hur studierna i antologin bygger på olika teoretiska antaganden vilket differentierar koherensen i den samlade problembilden i SOU 2015:91, vilken alltså frekvent hänvisar till antologin. Exempelvis verkar Felländer (2015) och Jönsson (2015), båda i SOU 2015:65, skilja sig åt markant i hur de konceptualiserar digitaliseringen genom hur de förstår socialt agentskap (relaterat till typologin, avsnitt 3.2). Att så är fallet är inte särskilt förvånande mot bakgrund av både experternas olikartade bakgrunder men även studiernas fokusområden. Istället är det intresseväckande att notera hur stor plats de ges i utförandet av den problemrepresentation som tillfälligt fixeras genom Digitaliseringsstrategin och som därigenom reproduceras till dess mottagare (även om den också bestrids), där alltså en problemförståelse som ligger närmare det reduktionistiska förhållningssättet verkar föreligga, sett till hur digitaliseringen konceptualiseras/behandlas diskursivt. I Digitaliseringsstrategin verkar denna problembild vara mer samlad.

Att genomföra en mer djuplodande undersökning kring hur dessa antaganden vuxit fram hade varit intressant men bedöms ligga utanför studiens fokus. Men två avslutande teoretiska reflektioner presenteras istället. Den första lyfter utomstatliga måls inverkan på hur digitaliseringen behandlas i diskursen. Den andra reflektionen relaterar till den första men hänvisar

istället till ett förslag till en förklaring av *varför* digitaliseringen verkar behandlas som autonom och utanför social påverkan, vilket alltså relaterar till den ”djuplodande undersökning” som precis avvisats.

Den första reflektionen, gällande utomstatliga mål, fokuserar främst EU. Exempelvis lyfts EU:s strategi för en digital inre marknad i Digitaliseringsstrategin (Regeringskansliet, 2017a, 10; se också Europeiska unionens råd, 2018) och EU-kommissionens *En digital agenda för Europa* (2010, i SOU 2015:91, 170). Bland annat poängteras hur utredningens förslag ligger i linje med vad som prioriteras inom EU (ibid), samt hur regelverket till stor del utformas på EU-nivå (Regeringskansliet, 2017a, 6), men att: ”Sverige är ett av EU:s mest digitaliserade länder och har mycket att vinna på ett starkt digitaliserat Europa och ska därför ta en aktiv och framskjuten roll i detta arbete” (ibid, 7). Detta skulle kunna innebära att utredningens förslag redan innan förslagen givits är kringskurna av vad som anses ”möjligt” inom ramen för EU:s ambitioner. Men den uttryckta strävan av att ligga i framkant av EU:s arbete skulle också kunna indikera att utredningen med sina förslag haft för avsikt att tänja på dessa gränser, eller att omtolka dem på ett sätt som anses nödvändigt eller önskvärt. Exempelvis kan nedan återgivna citat från *En digital agenda för Europa* kontrasteras mot förslaget om att socialförsäkringarna kan komma att behöva omformas till följd av att arbetets karaktär och omfattningen förändras (SOU 2015:91) vilket kan vara en förskjutning från tilltro till det gamla (nuvarande) systemet, till en tro om att nya system och samhällsliga ordningar måste utvecklas: ”Inför ett demografiskt åldrande¹¹ och den globala konkurrensen har vi tre alternativ: att arbeta hårdare, att arbeta längre eller att arbeta smartare. Vi måste förmodligen göra alla tre, men det tredje alternativet är enda sättet att garantera européerna en högre levnadsstandard” (EU-kommissionen, 2010, 3).

Den andra reflektionen gäller hur digitaliseringen conceptualiseras och diskursivt behandlas som autonom (Hall & Löfgren, 2006) och i många fall determinerande, vilket skulle klassas som en reduktionistisk förståelse (Verdegem & Fuchs, 2013). Även om detta som sagt inte är det enda sätt digitaliseringen behandlas i policyn så verkar den övergripande, men skiljer sig alltså något mellan dokumenten där Digitaliseringsstrategin behandlar digitaliseringen mer reduktionistiskt, medan SOU 2015:91 verkar redogöra en mer nyanserad problemförståelse som varierar mellan de olika förhållningssätten. En djupgrävning i varför digitaliseringen behandlats på detta sätt skulle vara just den undersökning som tidigare uttryckts som utanför den här studiens gränser, men på annat håll erbjuds en möjlig

¹¹ Det här ”problemet” har inte behandlats i denna studie, men avser att försörjningskvoten för de förvärvsarbetande höjs då vi lever längre och många går i pension.

förklaring: ”...de traditionella vetenskapernas svårigheter att varsebli teknikens sociopolitiska aspekter härrör från den dominerande cartesianska världsbild i vilken materiella föremål uppfattas som åtskilda från sociala utbytesrelationer” (Hornborg, 2015, 87–88). Resonemanget ligger i linje med Hofkirchner (2013; 2017) som försöker överbrygga skillnader mellan olika vetenskapliga traditioner och (Verdegem & Fuchs, 2013) som argumenterar för den dialektiska förståelsen, att den analytiska reduceringen eller projiceringen av komplexitet får konsekvenser för hur fenomen förstås. Hornborg gör en liknande poäng när han kritiserar både positivismen och postmodernismen som:

Båda dessa kunskapstraditioner är produkter av samma moderna åtskillnad mellan subjekt och objekt. Indelningen i natur- kontra humanvetenskaper, som ställer realism som motpol till konstruktivism i västerländsk kunskapstradition, är och förblir en projektion av detta i grunden existentiella dualistiska paradig. Den förra utgår från det representerade objektet, den senare från det konstruerande subjektet, men ingetdera av dem erkänner deras rekursivitet, det vill säga deras inbördes relation (2009, 95).

Ingången till att förstå varför digitaliseringen konceptualiseras som autonom och socialt exogen kanske bottenar i djupt rotade tankemönster. Samtidigt argumenterar Hornborg för att den analytiska distinktionen borde behållas, medan den ontologiska förståelsen måste förändras för att förstå skillnader mellan aspekter av teknologin som härrör från naturen eller samhället: ”Termodynamikens lagar och oljeprisernas politiska ekonomi kräver helt olika analytiska redskap” (2009, 98).

När Digitaliseringsstrategin och den statliga utredningen placeras i ett större sammanhang kan målen tolkas. Det kräver en reflektion kring hur lagar och mål ex ante Digitaliseringsstrategin påverkar denna. Det är möjligt att det är detta som ger intrycket av att den tämligen stora, exogena chock (som digitaliseringen behandlas som) måste mötas av anpassning och flexibilitet. Då målen är sprungna ur den nuvarande samhällsordningen är det möjligt att acklimatiserandet av dessa mål gör det svårare för strategin att peka ut en inriktning mot någonting som skulle vara nämnvärt olikartat från den nuvarande ordningen.

5.3 Det som lämnas oproblematiserat

Den här frågan syftar till att tydliggöra vad som utestängs i de problemrepresentationer och antaganden som tidigare behandlats. Problemrepresentationerna och förgivettaganden ifrågasätts. Är den gällande problemrepresentationen den enda tänkbara?

5.3.1 *Måste alla arbeta?*

Tidigare avsnitt har tecknat en bild över vilka antaganden som underbygger problemrepresentationen kring digitalisering/-en relaterat till arbetsmarknaden. I den bild som tecknas har *arbetet* som sådant en central roll. Men ingenstans ställs frågan om det går att tänka sig ett samhälle där långt färre arbetar än idag.

Arbetskritik är ingenting nytt. I den svenska kontexten verkar sociologen Roland Paulsen, åtminstone stundom, agera huvudantagonist mot vad som ibland kallas arbetslinjen. Paulsen talar om *arbetsamhället*, ett samhälle som trots effektiviseringar och produktivitetsökningar fortsätter att arbeta i lika eller större utsträckning (2010). Där utgör arbetet, främst förvärvsarbetet, den centrala institutionen i samhället (se även Donkin, 2010).

I samband med den framväxande diskursen i anslutning till att allt fler ”varnat” för att fler jobb kan komma att automatiseras genom ny teknologi har frågan om medborgarlön eller basinkomst också vuxit. En basinkomst kan vara utformad på olika sätt, men kärnan skulle kunna sägas vara att alla medborgare ges en summa pengar av staten (eller annan organisation) antingen på månads- eller årsbasis, och att det heller inte finns något krav på motprestation, även om sådana varianter förekommer (Kay, 2017). En basinkomst har kommit att ses som en, åtminstone av vissa, möjlighet att hantera en efterföljande distributionsproblematik om färre människor arbetar, och därigenom saknar lön (exempelvis Gorz, 1999). I korthet skulle en basinkomst kunna utgöra ett alternativ för att förhindra en fallande efterfrågan på varor och tjänster om färre har möjlighet att konsumera dessa till följd av att de ersatts av ny teknik. Frågan är omfattande, varför den inom den här studien endast ryms i periferin för att oproblematisera policyns representationer. Ofta diskuteras frågan i termer av nivåer samt hur andra välfärdstjänster påverkas och om utbetalningarna ska falla bort vid intjänad lön (s.k. negativ inkomstskatt) (se *ibid*; Steijer, 2018). Oaktat detta resonemang; arbetets centrala roll ifrågasätts varken i Digitaliseringsstrategin eller SOU 2015:91.

Som inledningen av det här stycket poängterade så skulle detta kunna bero på vilka policydokument som valts ut. För att undersöka om så var fallet innefattade materialinsamlingsprocessen alltså en genomlysning av andra utredningar och annan policy (se avsnitt 4), för att undersöka eventuella teoretiska utsvävningar från ”arbetslinjen” i statlig regi, exempelvis om arbetsinsatsen skulle kunna fränkopplas ett grundläggande trygghetssystem i likhet med en basinkomst. Med få undantag, exempelvis (Eklund, 2016) och tidigare nämnda motioner (mot. 2015/16:2800; mot. 2017/18:3018), verkar några sådana utsvävningar inte förekomma. Annika Lillemets, en av författarna till ovan refererade motioner, valde senare att lämna sin riksdagsplats med motiveringen att Miljöpartiet övergett sin ideologiska grund (Annebäck, 2018).

I den första delen av den parlamentariska socialförsäkringsutredningen framhålls att sveriges socialförsäkringar framgångsrikt anpassats till stora förändringar i samhället, arbetsmarknaden och ekonomin under årtionden och att systemens hållbarhet baseras på dess tillit från medborgarna (SOU 2015:21). Utöver reciprocitetsprincipen framhålls där en annan del av dess syfte: ”Socialförsäkringarna måste vara effektiva både när det gäller att tillhandahålla standardtrygghet och en *tydlig arbetslinje*” (ibid, 256, egen kursivering). Enligt utredningen ska socialförsäkringarna med andra ord inte bara försäkra människor om att de kan äta och behålla sin bostad även under perioder utan arbete eller andra motgångar, utan ska samtidigt tjäna som upprätthållare av arbetslinjen. I Digitaliseringsstrategin benämns detta: ”Vi behöver trygghetssystem som hjälper människor i övergången mellan ett gammalt jobb och ett nytt (Regeringskansliet, 2017, förord).

Om utfallet av digitaliseringens arbetsmarknadseffekter bortses. Det vill säga oaktat om arbeten kommer att försvinna och om detta i sådana fall kommer att leda till en minskad efterfrågan i ekonomin eller om priser kommer att sjunka på så sätt att efterfrågan ökar även om fler arbeten ersätts än vad som tillkommer, så lämnar Digitaliseringsstrategin inget utrymme för att ifrågasätta arbetets centrala roll i samhället. SOU 2015:91 behandlar visserligen frågan något mer genomgående, men trots att strukturella förändringar av arbetsmarknaden och samhället behandlas så besvaras observerade och uppskattade förändringar med stor tillförlit om att ”nya arbeten kommer skapas” och därefter problematiseras det inte vidare. Frågan hade istället kunna behandlas som att arbetets centrala roll var ifrågasatt. Måste alla arbeta? Kan trygghetssystem som till två tredjedelar finansieras av arbetsrelaterade skatteintäkter (Carlgren, 2018a) fortsättningsvis uppehållas? Eller kan arbetsinsatser fränskiljas trygghetssystemen genom ett alternativt, väsentligen annorlunda, trygghetssystem?

5.3.2 *Måste alla vara digitalt kompetenta?*

Frågan är intrikat då den kan tänkas handla om att från statligt håll försäkra sig om att alla har möjlighet att delta i sociala sammanhang och ta del av tjänster, både i statlig och privat regi, som i ökande utsträckning förses digitalt. Men oaktat intentioner och konsekventialism vs. deontologi-diskussionen, så framstår en påtvingad inkludering som ett tvång. Människor som inte vill eller kan vara digitalt kompetenta marginaliseras och utestängs (jmf Foucault, 1982; Bacchi, 2009, 16f). Samtidigt framhålls, motsägelsefullt, hur teknikutvecklingen inte är viktig i sig, utan att det är den nytta som skapas för människor som är betydande (Regeringskansliet, 2017a, 9), möjligtvis åsyftas en ”ackumulerad” samhällelig nytta:

En politisk vision är nödvändig, inte för en teknikdriven utveckling i sig, utan för ett samhälle som tar vara på teknikens möjligheter och omsätter dessa till nytta för människor. Digitalisering är därmed inte ett självändamål. Arbetet mot visionen i Digitaliseringsstrategin handlar om att använda digitaliseringens möjligheter på bästa sätt i alla samhällsfunktioner och öka människors livskvalitet (ibid).

Samtidigt presumeras alltså vad som ska ge medborgarna nytta; att vara tillgängliga för marknaden. Människor med arbete antas, som tidigare behandlats, vara välmående och av det följer att de måste vara digitalt kompetenta: ”Regeringens uppgift är att skapa förutsättningar för en positiv utveckling och ett modernt samhällsbygge” (ibid, 8). Något som ”bör” ske genom att “marknaden ges goda förutsättningar att utvecklas genom att människor är kompetenta och trygga i det digitala samhället” (ibid). Omvänt måste frågan ställas vad som händer med de som inte kan eller vill ”ställa om”. Detta återkopplar till avsnitt 5.2.1 om kompetensutveckling. Ska förhöjda utbildningsnivåer eftersträvas oavsett om det leder till att arbetsmarknaden efterfrågar dessa människor efter genomförd utbildning? Kontrasterat konkurrensaspekten genom arbetsmarknadens globalisering verkar detta orimligt.

Diskursen bör istället breddas. Om målet är människors välmående, vilket endast framhålls i Digitaliseringsstrategins periferi, borde vägen dit vara öppen för debatt. Så till vida vi inte redan lever i den bästa av världar. Istället verkar arbetets roll vara stensatt inom den policy som här analyseras, då digitaliseringen behandlas som en attack mot *arbetet* samtidigt som ”lösningen” är begränsad till en abstrakt idé om att arbeten ska skapas.

5.4 Vilka effekter får dessa problemrepresentationer?

Avsnittet baseras på Bacchis femte fråga, som frågar vilka effekter problemrepresentationerna kan tänkas få. Ingen direkt koppling finns till studiens forskningsfrågor men motiveras genom att understryka hur problemrepresentationerna ges sammanhang när de relateras till mer direkta samhällsliga följder. Förhoppningsvis har detta dock redan framgått. Avsnittet antar återigen en tämligen hög abstraktionsnivå.

5.4.1 *En global strävan förpassar ansvaret till nationen*

Digitaliseringen verkar behandlas diskursivt som anonymt och autonomt, med andra ord som utan subjekt och självgående. Samtidigt uttrycks hur ”problemet” och dess effekter kan föregås, varför konsekvenserna kan hanteras, vilket genomgående benämns som en slitning i konceptualiseringen eller hur digitaliseringen behandlas diskursivt. Effekterna ”förutses” och därefter går att handla. Enligt Bacchis (2009) teoretiska grundantaganden så tar problemen form genom hur de representeras i policyn, varför det blir intressant att söka förstå hur andra problemrepresentationer stängs ute. Genom att nominalisera både digitaliseringen och ”dess” effekter, det vill säga genom att framställa den och de som subjektiv, antingen omedvetet eller medvetet, anonymiseras digitalisering/-en. När digitalisering/-en behandlas som autonom så framstår det som att det inte går att förstå ”problemen” på andra sätt, därför också som att de endast går att bemöta på det sätt policyn föreskriver, vilket alltså ligger i linje med Hall och Löfgrens (2006) argumentation.

På så sätt kan digitalisering ses som en global strävan mot ”förbättring” (utveckling och innovation), där denna strävan, ackumulerad från organisationer, företag och individer, leder till ett ”problem” (eller möjlighet) som måste bemötas eller tillvaratas men där ansvaret istället förpassas från den övergripande, globala nivån, till stater/nationer.

5.4.2 *En nationell strävan förpassar ansvaret till individen*

Som analysen tidigare indikerat verkar ”problemet” i Digitaliseringsstrategin formuleras på så sätt att statens handlingsutrymme framstår som begränsat. På detta sätt verkar ”problemet” avpolitiserat (Hay, 2007; Hedlund, 2014). Formuleringarna, kanske främst nominaliseringen, i Digitaliseringsstrategin och SOU 2015:91, verkar begränsa möjligheterna att tänka kring digitaliseringen och arbetsmarknaden (se Bacchi, 2009, 35). Därav framstår ett eller ett fåtal ”lösningar” som de enda rimliga: att vara flexibel, teknikvänlig och rationell genom att

utbilda sig och söka de jobb som marknaden efterfrågar. Eller som staten skapar. På så vis verkar staten förpassa ansvaret till individen.

5.4.3 En individs strävan bär inte frukt?

Mot bakgrund av denna studie ter det sig rimligt att anta att de som redan idag står långt ifrån arbetsmarknaden kommer att se detta avstånd vidgas, såtillvida inga radikala förändringar sker (exempelvis att den centrala lönebildningen raserar och att lönerna drastiskt minskar). Det ter sig också rimligt att storleken av denna grupp ökar. Detta mot bakgrund av att allt fler arbetsuppgifter verkar kunna utföras utan eller med minskad mänsklig inblandning. ”Arbetsmarknadens” eller ”digitaliseringens” högre krav borde kanske istället utläsas som krav sprungna ur diverse preskriptiva texter (diskursen kring digitaliseringen) då problemrepresentationen i den policy som här analyseras ligger hos anstiftarna till densamma. ”Problemet med digitaliseringen i relation till arbetsmarknaden”, som verkar konceptualiseras och diskursivt behandlas som ett strukturellt ”problem” förpassas genom denna behandling till individer.

6 AVSLUTANDE DISKUSSION

Studien har sökt problematisera och dekonstruera policyns problemrepresentationer genom forskningsfrågan ”Hur formuleras ’problemet’ med digitaliseringen i relation till arbetsmarknaden i Digitaliseringsstrategin?” Studien har även sökt utröna hur underliggande antaganden inom svensk digitaliseringspolitik kan synliggöras, genom den andra forskningsfrågan. För att besvara dessa forskningsfrågor har den diskursiva analysen, baserad på Bacchis (2009) WPR-ansats, stundom polemiserats mot den typologi (avsnitt 3.2) som redogjorde för hur digitaliseringen som fenomen kan konceptualiseras genom att analytiskt särskilja bas (ekologi, ekonomi och teknologi) från överbyggnad (politik och kultur). Vikten av denna analys har motiverats genom att argumentera för att hur ett ”problem” förstås också påverkar hur det bemöts.

Att avgränsa studiens fokus till digitalisering *i relation till arbetsmarknaden*, visade sig vara komplicerat då en del av hur problemet representeras utgörs av dess vida omfattning. ”Problemet” verkar formuleras som att digitalisering/-en påverkar nästintill alla delar av samhället och behandlas diskursivt nästan synonymt till utveckling. Som tidigare nämnts (avsnitt 5.2.5) skulle en analys av det slag den föreliggande studien utfört även kunna relateras till *ekologisk hållbarhet*, där digitalisering kopplas samman med antagandet om att linjär, ”grön” tillväxt är möjlig. Detta skulle, på ett mer direkt sätt än den föreliggande studien, koppla an och vidareutveckla Verdegem och Fuchs (2013) studie.

Att samtliga av Digitaliseringsstrategins delmål sammankopplades till målet om Europas lägsta arbetslöshet år 2020 (Regeringskansliet, 2018a) försvårade även det avgränsningen. Samtidigt har analysen visat hur den övergripande problemrepresentationen verkar vara av flexibilitets- och anpassningskaraktär. Genom att digitalisering nominaliseras och behandlas som autonomt, vilket alltså ligger i linje med Hall och Löfgrens (2006) tidigare studier, framstår det som att handlingsutrymmet i relation till detta ”problem” är begränsat, varför frågan om hur ”digitaliseringen” kan bemötas avpolitiserats (jmf. Hay, 2007; Hedlund, 2014). Denna anpassning, som verkar förväntas av nästintill hela samhället, men främst hos medborgarna, har samtidigt benämnts som något paradoxal mot bakgrund av att stora förändringar förväntas för att behålla strukturen intakt. Detta förklarades mot bakgrund av att digitalisering/-en verkar behandlas som en exogen chock mot samhället, varför en anpassningsvilja och flexibilitet ses som nödvändigt för att behålla den nuvarande ordningen. Därför måste individer vara flexibla och hålla sig attraktiva för arbetsmarknaden. En individualisering verkar vara både önskvärd och oundviklig samtidigt (Regeringskansliet,

2017a; SOU 2015:91). Att ny teknik verkar *möjliggöra* (se avsnitt 2.2) att ett växande antal arbetare ersätts formuleras inte som något önskvärt, utan tvärtom. Problemrepresentationerna i den analyserade policyn belyser heller inte hur ”nettoeffekten” av ”digitaliseringens inverkan” på arbetsmarknaden förstås. Det vill säga om andelen människor som arbetar i framtidens Sverige bedöms lägre eller högre än dagens. Istället bemöts detta med en abstrakt och passiv idé om att ”arbeten kommer skapas” (Regeringskansliet, 2017a; SOU 2015:91).

Om typologin (avsnitt 3.2; Verdegem & Fuchs, 2013; Hofkirchner, 2013) skulle tillgås för att utröna statens förhållningssätt gentemot digitaliseringen så verkar digitaliseringen konceptualiseras som någonting determinerande men att dess utfall samtidigt kan bemötas och föregås av staten, vilket framstår motsägelsefullt. Samtidigt framhölls stundom flera olika dimensioner (sociala, ekologiska och teknologiska) av digitaliseringen, där motsättningar överlag ignorerades men emellanåt illustrerades. Exempelvis framhåller SOU 2015:91 stundom hur tillväxt och jobb måste prioriteras medan andra stycken betonar hur nyttjandet av produkter kan effektiviseras ”genom” digitaliseringen. Av denna anledning kan SOU 2015:91 inte klassas in i typologin om den inte differentieras till mindre stycken. Detta återspeglar troligtvis den antologi (SOU 2016:65) och andra studier som underbygger utredningen. Digitaliseringsstrategin däremot skulle gå att placera in under det dualistiska förhållningssättet, vilket ligger i linje med tidigare studier (Verdegem & Fuchs, 2013). Olika dimensioner av *digitaliseringen* betonas men inbördes relationer ignoreras. Digitaliseringsstrategins schematiska utformning kan eventuellt förklara detta.

Appliceras istället de förenklade förhållningssätten (skisserade i avsnitt 3.3) verkar det andra förhållningssättet, om staten som en aktiv facilitator av exogena mål, kunna tjänstgöra. Detta mot bakgrund av att statens ”roll” förefaller som en aktiv medskapare av mål som av staten samtidigt verkar tolkas som oundvikliga och ”sprungna” ur digitaliseringen och ”dess” processer, det vill säga exempelvis effektiviseringar och rationaliseringar. Staten anammar exogena mål men verkar samtidigt tolka sin egen roll som något framskjuten.

Syftet med den här studien har varit att ifrågasätta till synes objektiva problem samt att söka bidra metodologiskt och teoretiskt till hur digitalisering/-en kan konceptualiseras. Studien har också sökt illustrera hur subjektivitet och inte objektivitet grundar policyn som här fokuserats. På detta sätt har studien sökt bidra till befintlig forskning samtidigt som en samhällselig kontributionen söktes genom att blottlägga underliggande antaganden inom digitaliseringsdiskursen, för att därigenom möjliggöra eller förenkla kritiska politiska ställningstaganden. Då digitalisering/-en verkar konceptualiseras som delvis determinerande av samhällsutvecklingen (se Dotson, 2015; Hall & Löfgren, 2006) verkar ”problemen” med

digitalisering/-en i relation till arbetsmarknaden formuleras som objektiva och med självklart eftersträvansvärda ”lösningar” kopplade till dem. Av detta verkar följa att de varken problematiseras eller politiseras.

REFERENSER

- Altindag, Duha T., 2012. "Crime and unemployment: Evidence from Europe". *International Review of Law and Economics*. Vol. 32, utl. 1, mars 2012, ss. 145-157.
- Annebäck, Karin, 2018. "...och här är de frivilliga avhoppen" *ECT*. 2018.01.11. Tillgänglig online: <https://www.etc.se/inrikes/och-har-ar-de-frivilliga-avhoppen>. [Hämtad: 2018.01.02]
- Arbetet i framtiden, 2016. *Arbetet i framtiden: Slutrapport*. Tillgänglig online: <https://www.regeringen.se/49a937/contentassets/b8fb609b286d46fba23976962487c025/slutrapport-arbetetiframtiden-160516.pdf>. [Hämtad: 2018.12.31]
- Arbetsförmedlingen, 2018. *Moderna beredskapsjobb i staten, faktablad för arbetsgivare*. Tillgänglig online: <https://www.arbetsformedlingen.se/download/18.1f43c080160e20184cf13e54/1526646425542/moderna-beredskapsjobb-infobladd-ag.pdf>. [Hämtad: 2018.12.28]
- Arntz, Malanie, Terry, Gregory och Ulrich, Zierahn, 2016. "The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis", *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 189. Paris: OECD Publishing. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.1787/5jlz9h56dvq7-en>. [Hämtad: 2018.12.28]
- Bacchi, Carol, 2009. *Analysing policy: what's the problem represented to be?*. Frenchs Forest, N.S.W.: Pearson
- Bacchi, Carol, 2010. "Foucault, Policy and Rule: Challenging the Problem-Solving Paradigm". Aalborg: Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforskning, Aalborg Universitet. *FREIA's tekstserie*, No. 74, DOI: 10.5278/freia.33190049.
- Bacchi, Carol och Goodwin, Susan, 2016. *Poststructural policy analysis – a guide to practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Barsoum, Ghada, 2016, "'Job opportunities for the youth': Competing and overlapping discourses on youth unemployment and work informality in Egypt". *Current Sociology*, Vol. 64(3), ss. 430–446.
- Bengtsson, Hans, 1998. "Teoretisk ram", i *Politik, lag och praktik: Implementeringen av 1994 års handikappreform*. Bengtsson, Hans (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Benton, Ted and Craib, Ian, 2001. *Philosophy of social science: The Philosophical Foundations of Social Thought*. New York: Palgrave.
- Berger, Thor och Frey, Carl B., 2016. "Structural Transformation in the OECD: Digitalisation, Deindustrialisation and the Future of Work", *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 193, OECD Publishing, Paris. Tillgänglig online: <http://dx.doi.org/10.1787/5jlr068802f7-en>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Bergström, Göran och Boréus, Kristina, 2012. "Diskursanalys" i *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Göran Bergström och Kristina Boréus (red.). Lund: Studentlitteratur
- Bergström, Göran och Kristina Boréus (red.), 2012. *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 3., [utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Boréus, Kristina, 2018. "Diskursanalys, monster, verklighet och makt" i *Statsvetenskaplig tidskrift*, Argdng 120 • 2018/1, ss. 104-107.
- Boswell, Christina, 2009. *The political uses of expert knowledge: immigration policy and social research*. Cambridge University Press.
- Brundtland Commission, 1987. *Our Common Future*. United Nations. Report of the World Commission on Environment and Development. Oxford University Press.
- Brynjolfsson, Erik och McAfee, Andrew, 2014. *The second machine age*. New York: W. W. Norton.

- Carlgren, Fredrik, 2018a. "Skatteintäkter per skatt" *Ekonomifakta*. Tillgänglig online: <https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Skatter/Skattetryck/Skatteintakter-per-skatt>. [Hämtad: 2019.01.02].
- Carlgren, Fredrik, 2018b. "Löneandel och vinstandel" *Ekonomifakta*. Tillgänglig online: <https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Arbetsmarknad/Loner/Loneandel-och-vinstandel/>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Dean, Mitchell, 1999. *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.
- Dir. 2018:85, Kommittédirektiv. *Samordnad och accelererad policyutveckling kopplad till den fjärde industriella revolutionens teknologier*. Tillgänglig online: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/kommittedirektiv/samordnad-och-accelererad-policyutveckling_H6B185. [Hämtad: 2018.12.28].
- Donkin, Richard, 2010. *The History of Work*. UK: Palgrave Macmillan.
- Dotson, Taylor, 2015. "Technological Determinism and Permissionless Innovation as Technocratic Governing Mentalities: Psychocultural Barriers to the Democratization of Technology". *Engaging Science, Technology, and Society*, 1 (2015), 98-120. Tillgänglig online: <http://dx.doi.org/10.17351/ests2015.009>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Ds. 2013:19. *Svenska framtidsutmaningar*. Framtidskommissionens slutrapport.
- Edmark, Karin, 2005. "Unemployment and Crime: Is There a Connection?" *Scandinavian Journal of Economics*. vol. 107, utl. 2, 353-373.
- Ejvegård, Rolf, 2009. *Vetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Eklund, Klas, 2016. *Lön utan arbete? Arbetstider och arbetets värde*. Underlagsrapport till analysgruppen Arbetet i framtiden.
- Eriksson, Josefina, 2011. *Strider om mening. En dynamisk frameanalys av den svenska sexköpslagen*. Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 180. 189 pp. Uppsala. ISBN 978-91-554-8204-6
- Eurofound, 2018. *Platform work*. EurWORK, 29 juni, 2018. Tillgänglig: <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/platform-work>. [Hämtad: 2019.01.02.]
- EU-Kommissionen, 2010. *En digital agenda för Europa*. KOM(2010)245 slutlig.
- EU-Kommissionen, 2018. *The Digital Economy and Society Index (DESI)*. Tillgänglig online: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Europeiska unionens råd, 2002/C 163/01. *Rådets resolution av den 27 juni 2002 om livslångt lärande*, nr C 163 , 09/07/2002 s. 0001-0003.
- Europeiska unionens råd, 2018. "En digital inre marknad för Europa". Samlingssida. Tillgänglig online: <https://www.consilium.europa.eu/sv/policies/digital-single-market/>. [Hämtad: 2019.01.02].
- Fairclough, Norman, 2010. *Critical Discourse Analysis - The Critical Study of Language*. Edinburgh: Pearson Education Limited
- Felländer, Anna, 2015. "Digitaliseringens möjligheter och utmaningar" i SOU 2015:65 *Om Sverige i framtiden – en antologi om digitaliseringens möjligheter*. Delbetänkande av Digitaliseringskommissionen. ss. 75-107
- Fischer, Frank, 2003. *Reframing Public Policy: Discursive Politics and Deliberative Practices* [Elektronisk resurs]. Oxford University Press.
- Foucault, Michel, 1979. [1976] *The History of Sexuality Vol. 1: An Introduction*. London: Allen Lane.
- Foucault, Michel, 1979. "On governmentality". *I&C*, 6: 5–21. Reprinted in G. Burchell, C. Gordon and P. Miller (red.), *The Foucault Effect: Studies in Governmental Rationality*, Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Foucault, Michel, 1982. "The Subject and Power". *Critical Inquiry*, 8(4), ss.777-795.

- Foucault, Michel, 1986. [1984] "The Use of Pleasure". *The history of Sexuality*, upplaga 2, översättning Hurley, R., London: Viking Press.
- Ford, Martin, 2009. *The Lights In The Tunnel: Automation, Accelerating Technology and the Economy of The Future*. Acculant Publishing.
- Fraser, Nancy och Gordon, Linda, 1994. "A Genealogy of Dependency: Tracing a Keyword of the US Welfare State", *Signs*, Vol. 19, no. 2, 309-336.
- Frey, Carl B. och Osborne, Michael A., 2013. *The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerisation?* Tillgänglig online: <https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/publications/view/1314>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Frey, Carl B. och Osborne, Michael A., 2017. "The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerisation?" *Technological Forecasting & Social Change*. 114 (2017) ss. 254–280.
- Frydinger, David, 2017. *Den fjärde industriella revolutionen: Innebörd och konsekvenser för Sverige och svenska företag*. Tillgänglig online: https://www.lindahl.se/media/1847/lindahl_white_paper_fir_2017.pdf. [Hämtad: 2018.12.28].
- Fuchs, Christian, 2008. "The implications of new information and communication technologies for sustainability", *Environment, Development and Sustainability*, vol. 10, no. 3, ss. 291–309.
- Fuchs, Christian, 2010. "THEORETICAL FOUNDATIONS OF DEFINING THE PARTICIPATORY, CO-OPERATIVE, SUSTAINABLE INFORMATION SOCIETY" *Information, Communication & Society*, 13:1, 23-47, DOI:10.1080/13691180902801585
- Fölster, Stefan, 2014. *Vartannat Jobb Automatiseras Inom 20 år: utmaningar för Sverige*. Stiftelsen för Strategisk Forskning — SSF. Tillgänglig online: <https://strategiska.se/app/uploads/varannat-jobb-automatiseras.pdf>. [Hämtad: 2018.01.02].
- Fölster, Stefan, 2015. *De nya jobben i automatiseringens tidevarv*. Stiftelsen för Strategisk Forskning — SSF. ISBN 978-91-89206-61-8.
- Garun, Natt, 2016. "Amazon just launched a cashier-free convenience store". *The Verge*. Tillgänglig online: <https://www.theverge.com/2016/12/5/13842592/amazon-go-new-cashier-less-convenience-store>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Giddens, Anthony, 1996 [1990]. *Modernitetens följder*. Översättning Retzklaff, Joachim. Lund: Studentlitteratur.
- Globaliseringsrådets kansli, 2009. *Utvecklingskraft och omställningsförmåga. En globaliserad svensk ekonomi*. Tillgänglig online: www.regeringen.se/sb/d/5146/a/126550 [Hämtad: 2018.12.28].
- Goodwin, Ian och Spittle, Steve, 2002. "The European Union and the Information Society". *New media & society*. London: SAGE Publications.
- Gorz, André, 1999. *Reclaiming Work: Beyond the wage-based society*. Översatt av Chris Turner. Cambridge: Polity Press.
- Hajer, Maarten och Laws, David, 2006. "Ordering through Discourse", i *The Oxford Handbook of Public Policy*. Goodin, Robert (red.) Oxford, New York: Oxford University Press.
- Hakken, David, 1999. *Cyborgs@Cyberspace*. London: Routledge.
- Hall, Patrik och Löfgren, Karl, 2004. "The rise and decline of a visionary policy: Swedish ICT-policy in retrospect". *Information Polity*, 9 (2004) 149–165. IOS press.
- Hall, Patrik och Löfgren, Karl, 2006. *Politisk styrning i praktiken*. Malmö: Liber.
- Hay, Colin, 2007. *Why We Hate Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Hedlund, Maria, 2014. "Ethics expertise in political regulation of biomedicine: the need of democratic justification". *Critical Policy Studies*. 8:3, 282-299, Tillgänglig online: <https://doi.org/10.1080/19460171.2014.901174>. [Hämtad: 2018.12.28].

- Hofkirchner, Wolfgang, 2002. *Projekt Eine Welt*. Münster: LIT.
- Hofkirchner, Wolfgang, 2010. "A Taxonomy of Theories about ICTs and Society". *tripleC*, 8(2): 171-176, 2010. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.31269/triplec.v8i2.156>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Hofkirchner, Wolfgang, 2013. *Emergent Information: A Unified Theory of Information Framework*. Vol 3. Singapore: World Scientific Publishing Co.
- Hofkirchner, Wolfgang, 2017. "Transdisciplinarity Needs Systemism". Concept paper. *Systems*, 2017, 5, 15; doi:10.3390/systems5010015.
- Hornborg, Alf, 2001. *The Power of the Machine: Global Inequalities of Economy, Technology, and Environment*. Oxford: AltMira Press.
- Hornborg, Alf, 2015. *Nollsummespelet: teknikfetischism och global miljörettsvisa*. Göteborg: Daidalos.
- Johansson, Magnus, 1997. *Smart, Fast and Beautiful: On Rhetoric of Technology and Computing Discourse in Sweden 1955-1995*. Linköpings Universitet: Tema T.
- Jönsson, Bodil, 2015. "Digitaliseringen och den framtida välfärdsteknologin", i *Om Sverige i framtiden - en antologi om digitaliseringens möjligheter*. SOU 2015:65, ss. 19.
- Kay, John, 2017. "The Basics of Basic Income" *Intereconomics*. Vol. 52, mars/april, 2017, nr. 2, ss 69-74.
- Keynes, John Maynard, 1930. "Economic Possibilities for our Grandchildren", i *Essays in Persuasion*. New York: Harcourt Brace, 1932, ss. 358-373. Tillgänglig online: https://assets.aspeninstitute.org/content/uploads/files/content/upload/Intro_and_Secti_I.pdf [Hämtad 2018.01.02]
- Kim, Young Joon, Kim, Kyuogsoo & Lee, SuKyoung, 2017. "The rise of technological unemployment and its implications on the future macroeconomic landscape". *Futures*. Vol 87 (2017) s. 1-9. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.1016/j.futures.2017.01.003>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Kinberg Batra, Anna och Warborn, Jörgen, 2017. "Anna Kinberg Batra: Så vill M lyfta företagare", *Dagens industri*. 16 augusti 2017. Tillgänglig online: <https://www.di.se/nyheter/anna-kinberg-batra-sa-vill-m-lyfta-foretagare/> [Hämtad: 2018.12.30].
- Kingdon, John, 2011 [1984]. *Agendas, Alternatives and Public Policies*. (2 ed.) New York: Harper Collins Publishers.
- Kuhn, Thomas, 1970. "The Structure of Scientific Revolutions." 2a uppl., Vol. 1 och 2, i *International encyclopedia of unified science*. Chicago: The university of Chicago Press.
- Lindström, Karin, 2017. "2,1 miljoner svenska jobb kan automatiseras – med teknik som redan finns". *ComputerSweden*, 2017-01-17. Tillgänglig online: <https://computersweden.idg.se/2.2683/1.673771/svenska-jobb-automatiseras>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Marsh, David, 2017. "Meta-theoretical Issues" i *Theory and Methods in Political Science*, Lowndes, Vivian, Marsh, David & Stoker, Gerry (reds.), 4th edition. Palgrave Macmillan
- Martin, Allan, 2008. "Digital Literacy and the 'Digital Society'" i *Digital Literacies: Concepts, Policies and Practices* (New Literacies and Digital Epistemologies. Lanshear, Colin and Knobel, Michele (reds.) Peter Lang Inc., International Academic Publishers.

- MGI, 2011. *An Economy That Works: Job Creation and America's Future*. McKinsey Global Institute. Tillgänglig online: https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Featured%20Insights/Employment%20and%20Growth/An%20economy%20that%20works%20for%20US%20job%20creation/MGI_US_job_creation_full_report.ashx. [Hämtad: 2018.12.28].
- MGI (2013). *Disruptive technologies: Advances that will transform life, business, and the global economy*. Tech. Rep., McKinsey Global Institute. Tillgänglig online: https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/McKinsey%20Digital/Our%20Insights/Disruptive%20technologies/MGI_Disruptive_technologies_Full_report_May2013.ashx. [Hämtad: 2018.12.28].
- Mokyr, Joel, 1990. *The lever of Riches: Technological creativity and economic progress*. New York: Oxford University Press.
- Motion 2015/16: 2800. *Basinkomst*. Lillemets, Annika m.fl.
- Motion 2017/18: 3018. *Basinkomst*. Lillemets, Annika m.fl.
- Nationalencyklopedin, 2018, ”3D-skrivare”. Tillgänglig online: <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/3d-skrivare>. [Hämtad: 2019.01.04].
- Nationalencyklopedin, 2018, ”bioteknik”. Tillgänglig online: <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/bioteknik>. [Hämtad: 2019.01.04].
- Nationalencyklopedin, 2018, ”digitalisering”. Lindholm, Christian. Tillgänglig online: <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/digitalisering>. [Hämtad: 2019.01.04].
- Nationalencyklopedin, 2018. ”Internet of things”. Tillgänglig online: <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/sakernas-internet>. [Hämtad: 2019.01.04].
- Nationalencyklopedin, 2018, ”IT”. Hendriksson, Sten & Lindkvist, Kent. Tillgänglig online: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/it>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Nationalencyklopedin, 2018, ”kvantdatateknik” (se ”kvantdator”). Tillgänglig online: <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/kvantdator>. [Hämtad: 2019.01.02].
- Nationalencyklopedin, 2018, ”Moors lag”. Tillgänglig online: <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/moores-lag>. [Hämtad: 2019.01.02].
- Nationalencyklopedin, 2018, ”robotteknik”. Tillgänglig online: <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/robotteknik>. [Hämtad: 2019.01.04].
- Nilsson, Sophia, 2016. ”Om 20 år är hälften av alla jobb automatiserade. Vad ska vi göra då?”. *ComputerSweden*. 2016-10-01. Tillgänglig online: <https://computersweden.idg.se/2.2683/1.666165/jobb-automatiserade-20-ar>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Paulsen, Roland, 2010. *Arbetsamhället - hur arbetet överlevde teknologin*. Malmö: Gleerups.
- Prop. 1999/2000:86. *Ett informationssamhälle för alla*.
- Regeringskansliet, 2014. *Strategiska trender i globalt perspektiv, 2025: en helt annan värld?* Kansliet för strategisk analys. Tillgänglig online: www.regeringen.se/sb/d/19624/a/249458. [Hämtad: 2018.12.28].
- Regeringskansliet, 2017a. *För ett hållbart digitaliserat Sverige – en digitaliseringsstrategi*.

- Regeringskansliet, 2017b. *Krafttag i digitaliseringsarbetet*. Pressmeddelande. Tillgängligt online: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2017/05/krafttag-i-digitaliseringsarbetet/>. [Hämtad: 2018.12.31].
- Regårdh, Patrik, 2015. "Värdeskapandets nya logik" i SOU 2015:65 *Om Sverige i framtiden – en antologi om digitaliseringens möjligheter*. Delbetänkande av Digitaliseringskommissionen, ss. 317–339.
- Rocheft, David A. & Roger W. Cobb, 1994. "Problem Definition: An Emerging Perspective" i Rocheft, David A. & Cobb, Roger W. (red.) (1994). *The politics of problem definition: shaping the policy agenda*. Lawrence, Kan.: University Press of Kansas.
- Sabatier, Paul A. & Jenkins-Smith, Hank C., 1999. "The Advocacy Coalition Framework: An Assessment", i Sabatier, Paul. A. (red.) *Theories of the Policy Process*. USA: Westview Press.
- Simonite, Tom, 2016. "Moore's law is dead. Now what?" *MIT Technology review*, 13 maj, 2016. Tillgängligt online: <https://www.technologyreview.com/s/601441/moores-law-is-dead-now-what/>. [Hämtad: 2019.01.02].
- SCB, 2017. "Företagens vinster ökar på lönerns bekostnad". Statistiska centralbyrån, 2017-04-19. Tillgängligt online: <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2017/Foretagens-vinster-okar-pa-lonernas-bekostnad/>. [Hämtad: 2018.12.30].
- SCB, 2018. "Antalet arbetade timmar ökar". Statistiska centralbanken. Statistiknyhet från SCB, 2018-12-13. Tillgängligt online: <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/arbetsmarknad/arbetskraftsundersokningar/arbetskraftsundersokningarna-aku/pong/statistiknyhet/arbetskraftsundersokningarna-aku-november-2018/>. [Hämtad: 2018.12.30].
- Schwab, Klaus, 2016. *The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond*. Tillgängligt online: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Shapiro, Michael J., 1988. "The Politics of Representation: Writing Practices in Biography". *Photography and Policy Analysis*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Skr. 2017/18:47. *Hur Sverige blir bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter – en skrivelse om politikens inriktning*. Näringsdepartementet.
- Socialdemokraterna, 2017. Trygghet i en ny tid. Kongress 2017, politiska riktlinjer. Tillgängligt online: <https://www.socialdemokraterna.se/globalassets/var-politik/arkiv/kongress-2017/trygghet-i-en-ny-tid---politiska-riktlinjer.pdf>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Socialdemokraterna, 2018. *Jobb: Trygghet på jobbet ger människor trygghet i vardagen*. Tillgängligt online: <https://www.socialdemokraterna.se/var-politik/a-till-o/jobb/>. [Hämtad: 2018.12.28].
- SOU 2015:21. *Mer trygghet och bättre försäkring*. Parlamentariska socialförsäkringsutredningen.
- SOU 2015:28. *Gör Sverige i framtiden – digital kompetens*. Delbetänkande av Digitaliseringskommissionen.
- SOU 2015:65. *Om Sverige i framtiden – en antologi om digitaliseringens möjligheter*. Delbetänkande av Digitaliseringskommissionen.
- SOU 2015:91. *Digitaliseringens transformerande kraft – vägval för framtiden*. Slutbetänkande av Digitaliseringskommissionen.
- Statista, 2018. *Number of smartphone users worldwide from 2014 to 2020 (in billions)*. Tillgängligt online: <https://www.statista.com/statistics/330695/number-of-smartphone-users-worldwide/>. [Hämtad: 2018.12.20].
- Steijer, Siri, (red.), 2018. *Pengar för ingenting: Essäer om medborgarlön*. Stockholm: Timbro förlag. ISBN: 978-91-7703-108-6

- Sweco, 2018. *Smart industri – den fjärde industriella revolutionen är här*. 22 januari 2018. Tillgänglig online: <https://www.sweco.se/nyheter/nyhetsartiklar/2018/smart-industri--den-fjarde-industriella-revolutionen-ar-har/>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Sydsvenskan, 16 feb, 2018. "Debattinlägg: Digitaliseringen har nackdelar som är specifika för Sverige och Skandinavien". Anette Åkesson.
- TOP500, 2018. *November 2018*. Tillgänglig online: <https://www.top500.org/lists/2018/11/>. [Hämtad: 2010.02.05].
- Wagenaar, Hendrik, 2011. *Meaning in action: interpretation and dialogue in policy analysis*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe.
- WEF, 2018. *The future of jobs report 2018*. World Economic Forum. Centre for the New Economy and Society. Tillgänglig online: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2018>. [Hämtad: 2018.12.28].
- Wikman, Anders, 2000. "Arbetsmarknadens utveckling i Sverige" i *Arbetsliv och hälsa*, Staffan Marklund (red). Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. London: Sage
- Zenith, 2018. *Smartphone penetration to reach 66 % in 2018*. Nyhetsartikel. Tillgänglig online: <https://www.zenithmedia.com/smartphone-penetration-reach-66-2018/>. [Hämtad: 2018.12.28].